

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Jonna Pietarinen

Valehtelevia tai kontrolloivia emme ole

Koronakriittisten identiteetit Facebookin maskiaiheisissa meemeissä

Markkinoinnin ja viestinnän akateeminen yksikkö
Digitaalisen median pro gradu -tutkielma
Viestinnän monialainen maisteriohjelma

Vaasa 2022

VAASAN YLIOPISTO**Markkinoinnin ja viestinnän akateeminen yksikkö**

Tekijä:	Jonna Pietarinen	
Tutkielman nimi:	Valehtelevia tai kontrolloivia emme ole: Koronakriittisten identiteetit Facebookin maskiaiheisissa meemeissä	
Tutkinto:	Filosofian maisteri	
Oppiaine:	Viestinnän monialainen maisteriohjelma Digitaalinen media	
Työn ohjaaja:	Merja Koskela ja Virpi Salojärvi	
Valmistumisvuosi:	2022	Sivumäärä: 71

TIIVISTELMÄ:

Tutkimuksen tavoitteena on tunnistaa koronakriittisten ryhmien identiteettejä, joita tuotetaan suomalaisissa koronavastaisissa Facebook-ryhmissä jaetuissa meemeissä. Tutkimuksen aineisto koostuu 21.3.–31.5.2021 tallennetusta 219 meemistä, joista tarkastellaan tarkemmin 60 maskiaiheista meemiä. Meemit ovat identiteetin rakentamisen ja vaikuttamisen keino, ja niitä jaetaan Facebookissa, joka voi alustana vaikuttaa identiteetin kehittymiseen. Identiteetillä tarkoitetaan tutkimuksessa sosiaalisissa suhteissa ja diskursseissa muodostuvaa, jatkuvasti muuttuvaa käsitystä itsestä tai ryhmästä. Identifioituminen joksikin tai toisaalta jonkin vastakohtaksi on merkittävää yhteiskunnallisessa kontekstissa, sillä vastakkainasettelu on esimerkiksi salaliittoteorioiden ja polarisaation keskiössä.

Maskiaiheisia meemejä tutkitaan multimodaalisen diskurssianalyysin ja positioiden avulla, minkä lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään Roland Barthesin käsitteitä denotaatio, konnotaatio ja symboli. Tutkimus alkaa meemien denotatiivisen ja konnotatiivisen tason tunnistamisella, ja etenee maskiaiheisten meemien analyysiin. Ensin niistä analysoidaan, mitä diskursseja meemeissä tuotetaan, mitä positiota meemeissä esiintyville sisä- ja ulkoryhmille tuotetaan ja mitä symbolisia merkityksiä maskille tuotetaan kussakin diskurssissa. Näiden perusteella tulkitaan, millaisia koronakriittisten identiteettejä aineiston meemeissä on.

Analyysin perusteella koronakriittisille tuotetaan järkevän identiteettiä älykkyyden diskurssissa, uhrin identiteettiä tuhon ja alistamisen diskurssissa, totuutta puolustavan identiteettiä joukko- ja kapinallisen identiteettiä jakautumisen diskurssissa. Erityisesti uhrin ja totuutta puolustavan identiteetit asettuvat vaikutusvaltaisia organisaatioita kuten valtiota, viranomaisia ja mediaa vastaan, kun taas järkevän identiteetti ja kapinallisen identiteetti muita tavallisia ihmisiä vastaan. Identiteetit ovat toisaalta uhmakkaita ja periaatteellisia, mutta myös haavoittuvaisia ja sorrettuja.

Tutkimuksen tuloksien perusteella koronakriittiset identifioituvat sekä valtion että maskeja pitävien muiden kansalaisten ulkoryhmäksi. Meemeissä vahvistetaan koronakriittisten positiivista sisäryhmän identiteettiä. Voimakas käsitys sisäryhmän erinomaisuudesta on salaliittoteorioille tyypillinen piirre. Meemit myös luovat vastakkainasettelua, joka lisää polarisaatiota. Facebook ei ole meemien jakamisen alustana ongelmaton, sillä se saattaa vahvistaa homogeenisen ryhmän keskinäistä vuorovaikutusta ja siten myös polarisaatiota. Polarisaatio ja salaliittoteoriat ovat laajentuessaan uhka demokratialle. Koronapandemian aikana ne uhkaavat myös yleistä terveystilannetta vaikuttaessaan ihmisten käyttäytymiseen. Tutkimus lisää ymmärrystä ryhmästä, joka osaltaan vaikuttaa näihin ilmiöihin, sekä sen identiteeteistä koronapandemian aikana.

AVAINSANAT: meemi, COVID-19, multimodaalinen diskurssianalyysi, identiteetti, salaliittoteoriat, polarisaatio

Sisälllys

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimuksen tavoite	6
1.2	Tutkimuksen aineisto	9
1.3	Tutkimusmenetelmä	12
2	Polarisoituva maailma, Facebook ja meemit	14
2.1	Salaliittoteoriat yhteiskunnallisen polarisaation ilmiönä	15
2.2	Facebook: Monotoninen kaikukammio vai moniäänisyyden lähettiläs?	17
2.3	Meemit itseilmaisun ja vaikuttamisen välineenä	20
3	Identiteetti ja multimodaalinen diskurssianalyysi	24
3.1	Identiteetti	24
3.1.1	Sosiaalinen identiteetti	24
3.1.2	Kollektiivinen identiteetti	26
3.1.3	Identiteettikäsitys diskurssintutkimuksessa	27
3.1.4	Jännite identiteettien ja ryhmien välillä	28
3.2	Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä	30
3.2.1	Positiot diskursseissa	32
3.2.2	Multimodaalisuus ja visuaalisen aineiston tulkinta	33
4	Identiteetit koronakriittisissä ryhmissä jaetuissa meemeissä	35
4.1	Valittujen Facebook-ryhmien kuvailutekstit	37
4.2	Koronakriittisten identiteetit diskursseittain	40
4.2.1	Järkevän identiteetti älykkyyden diskurssissa	40
4.2.2	Uhrin identiteetti tuhon ja alistamisen diskurssissa	44
4.2.3	Totuutta puolustavan identiteetti joukkoharhan diskurssissa	46
4.2.4	Kapinallisen identiteetti jakautumisen diskurssissa	50
4.3	Kasvomaskien symboliset merkitykset	52
4.4	Yhteenveto	54
5	Päätäntö	57
	Lähteet	64

Kuvat

Kuva 1. Esimerkki Koronakapina-ryhmässä jaetuista meemeistä.	10
Kuva 2. Aivot vai maski -meemi.	41
Kuva 3. Maailman pelastaja -meemi.	42
Kuva 4. Matti-meemi.	43
Kuva 5. Orjuus-meemi.	45
Kuva 6. Joku valehtelee -meemi.	47
Kuva 7. Salaliittoteoria-meemi.	48
Kuva 8. Natsivertaus-meemi.	49
Kuva 9. Antisankari-meemi.	51
Kuva 10. Muiden syrjimä -meemi.	52
Kuva 11. Tukehduttavat maskit -meemi.	53

Taulukot

Taulukko 1. Aineiston meemeissä esiintyvät aiheet.	11
Taulukko 2. Diskurssit Facebook-ryhmien kuvailuissa.	39
Taulukko 3. Analyysin ja identiteettien määrittelyn yhteenveto diskursseittain.	54

1 Johdanto

Vuosi 2020 jää historiankirjoihin vuotena, jolloin COVID-19 (myöhemmin tekstissä *korona* tai *koronavirus*) levisi koko maailmassa aiheuttaen pandemian. Suomessa, kuten muissakin maissa, hallitus tapaili oikeaa reittiä ulos koronapandemiasta ja asetti rajoituksia sekä toimintasuosituksia koronaviruksen leviämisen estämiseksi. Keväällä 2020 hallitus totesi Suomen olevan poikkeusoloissa ja antoi eduskunnalle 17.3.2020 valmiuslain käyttöönottoasetuksen, ja valmiuslain voimaantullessa hallitus sai lisää toimivaltaa (Valtioneuvosto, 2020). Rajoitustoimiin kuului esimerkiksi Uudenmaan sulkeminen 28.3.–19.4.2020 (Valtioneuvosto, n.d.).

Koronapandemian aikana hallitus on siis rajannut konkreettisesti yksilön oikeuksia, ja samalla sosiaalinen paine puhaltaa yhteen hiileen ja noudattaa annettuja suosituksia herätti ja herättää edelleen vastarintaa. Jo koronapandemian alkumetreillä alkoi maailmanlaajuinen spekulointi salaliittoteorioista, joista esimerkkeinä teorit koronaviruksen tahallisesta levittämisestä ja Kiinan roolista siihen, sekä teoria eliitin junailemasta, kaikkien ihmisten tulevaisuuteen vaikuttavasta operaatiosta. Salaliittoteorialla tarkoitetaan Keeleyn (1999, s. 116) määritelmää lainaten yksinkertaistettuna sellaista selitystä, jonka mukaan jonkin tapahtuneen takana on jokin suhteessa pieni ryhmä, joka on toiminut salassa. Suomessakin mediat ovat uutisoineet korona-ajan salaliittoteorioista (ks. Lepänen 2020; Siivonen 2021; Siltamäki 2020; Sippola 2020).

Koronaan liittyviltä salaliittoteorioilta on ollut hankala välttyä, ja on kiinnostavaa, millaisena koronakriittinen tai salaliittoteorioita jakava ryhmä kokee itsensä. Ihminen käyttäytyy uskomustensa mukaan, kuten van Prooijen ja Douglas (2021) toteavat. Heidän mukaansa erityisesti terveyteen liittyvillä salaliittoteorioilla on seurauksia, ja ne voivat olla vaarallisia. Yhteiskunnan ja yhteisön kannalta on tärkeää ymmärtää, millaista todellisuutta koronapandemian aikana leviävissä meemeissä tuotetaan ja jaetaan, sekä millaiseksi rajoituksia kritisoivat ja vastustavat ryhmät kokevat identiteettinsä.

1.1 Tutkimuksen tavoite

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia identiteettejä koronavirukseen ja siihen liittyviin ohjeistuksiin ja päätöksiin kriittisesti suhtautuvalle ryhmälle tuotetaan valituissa Facebook-ryhmissä jaetuissa internet-meemeissä. Viittaan tutkimuksessa koronavirusta ja siihen liittyviä rajoituksia kyseenalaistavaan ryhmään sanalla *koronakriittiset*, sillä se sujuvoittaa tutkimuksen lukemista, ja ryhmän jäsenet käyttävät sitä itse. Identiteetin määrittelen sosiaalisissa suhteissa ja diskursseissa muodostuvaksi, jatkuvasti muuttuvaksi käsitykseksi itsestä tai ryhmästä (Blommaert, 2004, s. 205; Polletta & Jasper, 2001, s. 298). Tarkennan tutkimuksessa käytettyä identiteettikäsitystä luvussa 3.1. Internet-meemin ymmärrän digitaalisten yksikköjen muodostamana intertekstuaalisena kokonaisuutena, jota imitoidaan ja muokataan muista versioista tietoisena (Shifman, 2014, s. 7–8; Denisova, 2019, s. 10). Internet-meemin muodolla – onko se esimerkiksi kuva, video tai ääni – ei siis ole väliä. Käytän tutkimuksessa tästä eteenpäin internet-meemistä termiä *meemi* selvyuden vuoksi.

Kuten todettua, meemeissä olennaista on intertekstuaalisuus; voisi sanoa, että ilman intertekstuaalisuutta ei ole meemiä (Wiggins, 2019, s. 34, Denisova, 2019, s. 31). Denisova (2019, s. 10) korostaa lisäksi meemien kontekstisidonnaisuutta. Meemit ovat sidoksissa sosiaalisiin normeihin, mieltymyksiin ja erilaisiin tulkintoihin, joiden perusteella niitä tehdään tai niihin reagoidaan (Shifman, 2014, s. 12). Wiggins (2019, s. xv) määrittelee erityisesti jotakin asiaa kritisoivat meemit digitaalisen kulttuurin yksiköiksi, jotka ilmaisevat ideologisia käytäntöjä. Meemien ymmärtäminen vaatiikin aina ymmärrystä tai vähintään tietoisuutta sen kulttuurisista, sosiaalisista, poliittisista ja internetiin liittyvistä viittauksista, eivätkä kaikki tästä syystä ymmärrä kaikkia meemejä, kuten Denisova (2019, s. 30–31) huomauttaa. Meemien kerrostuneisuus tekee meemeistä kiinnostavia tutkimuskohteita, sillä taustatiedoista riippuen meemin tulkinta voi olla eri ihmisten kesken hyvin erilainen.

Aiemmin mainitun mukaisesti meemejä määrittää intertekstuaalisuuden lisäksi olennaisesti se, että niitä muokataan ja jaetaan edelleen tietoisena muista käyttäjistä, jotka

tekevät samaa. Denisovan (2019, s. 30–31) mukaan meemien tuottamisen näkökulmasta on tärkeää, että sisältö resonoi olemassa olevien kehysten, kuten esimerkiksi kulttuurisen tiedon kanssa, jotta meemi ymmärrettäisiin ja sitä jaettaisiin. Hän korostaa, että meemi ei kuitenkaan ole rajattu minkään ryhmän sisälle, vaan se voi päinvastoin liikkua ilmaisutapojen, kielten ja alustojen läpi. Usein meemeillä ei ole suunniteltua yleisöä, mutta ne yleensä viittaavat karkeasti kahteen ryhmään: niihin, joiden kanssa nauretaan ja niihin, joille nauretaan (Wiggins, 2019, s. xv). Meemien tutkiminen paljastaa todellisia, laajempaan kontekstiin kuuluvia mielikuvia, ajattelumalleja ja jopa ideologioita. Ne ovat siten tämän tutkimuksen aineistoksi hyvin sopivia.

Tutkimustavoitteen saavuttamiseksi vastaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin analyysisäni:

1. Mitä diskursseja ja sisä- ja ulkoryhmien positioita meemeissä tuotetaan?
2. Mitä symbolisia merkityksiä kasvomaskille meemeistä on tulkittavissa eri diskursseissa?

Diskurssi tarkoittaa suhteellisen säännönmukaista, esimerkiksi tilanteelle tai kontekstille vakiintunutta tapaa ilmaista asioita kielen tai muiden merkkien avulla; kysymyksessä eivät siis ole pelkästään yksittäiset sanavalinnat, vaan koko kielenkäytön tilanne ja sen sosiaalinen konteksti (Fairclough, 2003, s. 129; Jokinen, Juhila & Suoninen, 2016; Pietikäinen & Mäntynen, 2019). Diskurssin voi katsoa olevan sosiaalisen kanssakäymisen osa-alue, joka kytkeytyy tiivisti sen muihin osa-alueisiin, mutta joskus diskurssista puhutaan myös hyvin abstraktisti (Fairclough, 2003, s. 3–4). Ymmärrän diskurssin tässä tutkimuksessa käytännönläheisesti jatkuvina ja toistuvina merkitysten ja ilmaisujen valintoina, jotka vaikuttavat sosiaalisten rakenteiden syntyyn, kehittymiseen ja poistumiseen. Merkitysten ja ilmaisujen tunnistaminen on myös analyysini perusta.

Sumnerin (1906, s. 12) mukaan jokaisella ryhmällä on jokin tekijä, joka toisaalta sitoo sen jäseniä toisiinsa ja toisaalta erottaa sen muista. Samassa yhteydessä hän määrittelee käsitteen *sisäryhmä*, niin, että se tarkoittaa käsitystä ”meistä”, ryhmästä, johon yksilö

kuuluu, ja jonka jäsenet ovat sovussa ja järjestyksessä toisiinsa nähden sekä käsitteen *ulkoryhmä* niin, että se on sisäryhmästä katsottuna ”muut”, ja suhde siihen voi olla jopa vihamielinen, ellei toisin ole sovittu.

Sisä- ja ulkoryhmät tunnistamalla voin määrittellä millaisia piirteitä koronakriittisellä ryhmällä sekä toisaalta heidän ulkoryhmillään on, ja miten ne positioituvat toisiinsa nähden. Positiointi tarkoittaa diskurssiin osallistuville annettavia ominaisuuksia ja rooleja, joiden kautta heidän asemaansa määrittellään (Harré & van Langenhove, 1999, s. 17). Meemien tekijä tai tekijät sekä niitä edelleen jakavat määrittävät tai vahvistavat meemeissä esiintyvien ryhmien positioita, jotka pyrin tunnistamaan osana diskursseja.

Tulkitsen meemeissä kuvattujen kasvomaskien symboliikan diskursseja tuottavaksi ja toisaalta symboliikan olevan myös diskursseissa tuotettua. Kasvomaskit tarkoittavat tässä tutkimuksessa kasvoilla olevia pisaraesteitä, jotka suojaavat käyttäjänsä ja käyttäjän läheisyydessään olevia muita ihmisiä. Symbolin ymmärrän Barthesin (1986, s. 89–90) mukaisesti, eli ne ovat käsityksiä, jotka näyttäytyvät denotatiivisella tasolla, mutta syntyvät konnotatiivisen tason kerrostumana. Asiat saavat siis hänen mukaansa toisen merkityksen, jolla ei ole yhteyttä alkuperäiseen denotatiiviseen tasoon.

Koronaan liittyvistä meemeistä on tehty tutkimusta esimerkiksi kriisiviestinnän näkökulmasta (ks. Pulos, 2020; Rick, 2020). Dynal (2020) tutki maskiaiheisia koronameemejä meemien tekijöiden ja muokkaajien ”äänen” ja niiden sekoittumisen näkökulmasta, ja toteaa, että niitä on mahdotonta tunnistaa ja nimetä virheettömästi. De Saint Laurent, Glăveanu ja Literat (2021) tutkivat, millaisia poliittisia mikronarratiiveja Redditissä r/CoronavirusMememes-ketjussa jaetuissa meemeissä esiintyy. He tunnistivat viisi skenaariota, joista neljä kuvasi poliitikkojen epätietoisyyden tai pahuuden protestointia, ja yksi sosiaalisia kategorioita sekä erityisesti rajoituksia noudattavien ja ei-noudattavien suhdetta. Koska meemit eivät mahdollista perinteistä juoneen keskittyvää narratiivista analyysia, tutkimuksessa tutkittiin meemien hahmojen rooleja. Hahmot tunnistettiin, ja niille luokiteltiin rooliksi joko uhri (*victim*), vainoaja (*persecutor*), sankari (*hero*) tai hölmö (*fool*).

Lisäksi aiempi kasvomaskeihin liittyvä tutkimus on käsitellyt niitä sosiaalisten suhteiden ja sosiaalisen median näkökulmasta (ks. Pascual-Ferrá, Alperstein, Barnett & Rimal, 2021; Powdthavee, Riyanto, Wong, Yeo & Chan, 2021). Pascual-Ferrá ja muut (2021) tutkivat maskeja kannattavien sekä vastustavien twiittien toksisuutta ja päättelivät, että maskien vastaisissa twiiteissä toksisuus voi olla yksilölle keino osoittaa omaa identiteettiään, mutta myös edellytys ryhmän jäsenyyden saamiseksi. He myös toteavat, etteivät maskia vastustaviin ryhmiin kuuluneet välttämättä kannata maskin käyttämättä jättämistä, mutta kokevat tarpeelliseksi oman ryhmänsä ideologisen tai poliittisen position tukemisen.

Powdthavee ja muut (2021) väittävät, että kasvomaski tai sen puuttuminen viestii voimakkaasti sosiaalisesta identiteetistä. Heidän mukaansa sekä kasvomaskeja vastustavissa että niitä käyttävissä ryhmissä suositaan sisäryhmän jäseniä, ja ihmiset ovat oppineet tulkitsemaan kasvomaskien käyttämisen tai käyttämättä jättämisen riittävänä syynä suosimiseen tai syrjimiseen. He ehdottavat myös, että terveyttä edistäviin keinoihin liittyvä poliittinen kansallismielisyys johtaa todennäköisesti siihen, että ihmiset jakautuvat ääripäihin terveyttä edistävien keinojen käyttämisessä erityisesti silloin, kun ne ovat kaikille näkyviä ja silmiinpistäviä.

Aiemmissa tutkimuksissa on siis käsitelty maskeihin liittyviä identiteettejä, rooleja ja ryhmien välisiä suhteita, ja tämä tutkimus täydentää niitä tarkastelemalla erityisesti suomalaisten ryhmien identiteettejä.

1.2 Tutkimuksen aineisto

Tutkimuksen aineisto koostuu suomenkielisissä Koronakapina (2021a), Korona- ja rokotuskriittiset (2021a) sekä Korona Great Reset (2021a) -Facebook-ryhmissä julkaistuista 219 meemistä. Aineisto on kerätty kuvakaappauksin 21.3.–31.5.2021, mutta se sisältää myös meemit, jotka on julkaistu ennen 21.3.2021 ja olivat aineistonkeruun aikana

saatavilla valituissa Facebook-ryhmissä. Korona Great Reset -ryhmä poistettiin tai piilotettiin 29. tai 30.4.2021, mutta sisällytän sitä ennen kerätyn aineiston tutkimukseeni. Lisäksi tarkastelen lyhyesti kunkin Facebook-ryhmän sanallista kuvailua itsestään. Kuvailut ovat lyhyitä, joten tutkimuksen varsinainen aineisto koostuu meemeistä.

Tutkimukseen valitut Koronakapina, Korona- ja rokotuskriittiset sekä Korona Great Reset -Facebook-ryhmät täyttivät seuraavat määrittelemäni kriteerit: ryhmä on tai oli aineistonkeruun aloitushetkellä julkinen, suomenkielinen ja kuvailunsa mukaan koronan tai koronaan liittyvän tiedon kyseenalaistava, minkä lisäksi ryhmään kuului vähintään satoja henkilöitä ja julkaisuja tehtiin useita päivässä. Tutkittavana on ainoastaan kuva meemistä, eli aineistoon eivät sisälly meemin ohessa olevat Facebook-julkaisun tekstit, reaktiot tai kommentit. Valinnalla on vaikutusta analyysini lopputulokseen, enkä voi esimerkiksi päätellä onko meemin jakaja samaa vai eri mieltä meemin sisällön tai ryhmästä muodostuvan kuvauksen kanssa. Tämä ei kuitenkaan ole tutkimuksen tavoitteen saavuttamisen kannalta haitallista, sillä meemit itsessään ovat merkittäviä ja vaikutusvaltaisia sisältökokonaisuuksia, jotka voivat liikkua eri alustoilla täysin irrallisenakin.

Kuva 1. Esimerkki Koronakapina-ryhmässä jaetuista meemeistä.

Taulukko 1 kuvaa aineiston meemeistä useimmin tunnistamiani aiheita. Tulkintani mukaan kasvomaski, johon viitataan jatkossa myös sanalla *maski*, on useimmin aineiston

meemeissä esiintyvä aihe (27,4 %), ja rajaan nämä meemit tutkittavaksi aineistoksi. Tämän lisäksi kasvomaskit olivat Suomessa useiden kohujen keskiössä vuonna 2020. Tutkimuksessa tarkasteltava aineisto koostuu siis 60 meemistä, joista kasvomaski tai kasvomaskeja on tunnistettavissa tai tulkittavissa. Maskien lisäksi meemeissä esiintyi usein aiheena rokote (23,7 %), poliitikot ja viranomaiset (19,6 %) ja terveys ja hyvinvointi (11,9 %). Luokittelin kategoriaan ”muut” aiheet, jotka eivät vastanneet edellä mainittuja kategorioita ja esiintyivät vain alle 10 % meemeistä (ks. Taulukko 1).

Taulukko 1. Aineiston meemeissä esiintyvät aiheet.

Aihe	Lukumäärä	Prosentuaalinen osuus
Kasvomaski	60	27,4 %
Rokote	52	23,7 %
Poliitikot ja viranomaiset	43	19,6 %
Terveys ja hyvinvointi	26	11,9 %
Muut	38	17,4 %
Yhteensä	219	100 %

Vuonna 2020 maskien hyöty oli epäselvä tai ne nähtiin potentiaalisesti haitallisina, jos niitä käytetään väärin (ks. Hjelt, 2020). Muutama kuukausi myöhemmin maskisuositus tuli kuitenkin voimaan ja esiin nousi väitteitä, että maskisuosituksen antamatta jättämiseen olisi liittynyt poliittista ohjailua (ks. Ruonakoski, 2020). Lisäksi kaksi erillistä Huoltovarmuuskeskukseen suojarustehankintaa, joihin myös maskit näkyvästi kuuluivat, epäonnistui keväällä 2020 (ks. Harjumaa, 2020). Rajaus maskeihin on mielenkiintoinen niiden ympärille syntyneen epävarmuuden ja epäluulojen vuoksi.

Meemeistä 58 eli lähes kaikki muodostuvat kuvasta sekä kuvassa olevasta tekstistä, eli ne ovat multimodaalisia. Näistä tekstiä sisältävistä meemeistä 20 on suomenkielisiä ja 38 englanninkielisiä. Tämä viittaa siihen, että ryhmissä jaetaan paljon meemejä, joita jaetaan tai muokataan myös kansainvälisesti, tai että niiden toivotaan tai uskotaan leviävän myös englanninkieliselle yleisölle.

Taylor ja Asmundson (2021) havaitsivat, että maskien vastustaminen liittyy uskoon maskien hyödyttömyydestä ja on vastareaktio epämiellyttävään tunteeseen siitä, että omaa käyttäytymistä rajataan. Ne taas linkittyvät heidän mukaansa koronaviruksen vähätteleeseen, rokotevastaisuuteen sekä poliittiseen konservatismiin. Pennycook, McPhetres, Bago ja Rand (2021) toteavat laadukkaana analyttisen ajattelun sekä Romerin ja Jamiesonin (2020) tapaan poliittisen konservatismiin olevan yhteydessä koronaan liittyviin laajempiin väärinkäsityksiin ja rajoitusten ja suositusten noudattamatta jättämiseen. Aiemman tutkimuksen perusteella maskeihin liittyvät asenteet kytkeytyvät yhteiskunnalliseen kontekstiin, ja siten myös tämän tutkimuksen asetelma on perusteltu.

1.3 Tutkimusmenetelmä

Tämän tutkimuksen päämenetelmä on multimodaalinen diskurssianalyysi, jonka avulla kytken analyysin laajemmin yhteiskunnan polarisoitumisen ilmiöön. Diskurssianalyysissä identiteetin tarkastelu kohdistuu erityisesti sosiaalisiin rakenteisiin ja käytäntöihin (Jokinen, Juhila & Suoninen, 2016). Sen avulla voi tarkastella, millaisilla viestinnällisillä valinnoilla luodaan mielikuvia itsestä ja muista, sekä selvittää eri identiteettien välille kuvattuja valtasuhteita (Pietikäinen & Mäntynen, 2019). Diskurssianalyysin osana käytän positiointiteoriaa erityisesti erilaisten ryhmien välisten suhteiden ja asemien tunnistamiseen, mikä auttaa identiteettien määrittelemisessä. Tutkimus perustuu siis ajatukseen, että identiteettejä voi kuvata diskurssien ja diskursseissa tuotettujen positioiden kautta.

Analysoin aineistoani karkeasti kahdella eri tasolla. Erityisesti tutkimuksen alkuvaiheessa hyödynnän Barthesin (1986, s. 73) denotaation ja konnotaation käsitteitä sisällön luokittelussa ja tarkasteltavan aineiston rajaamisessa maskeihin. Barthesin mukaan denotatiivinen merkitys tarkoittaa varsinaista, ensimmäisen tason merkitystä ja konnotaatiivinen lisämerkitystä. Denotatiivisen tason avulla pystyn siis tarkastelemaan

ilmimerkityksiä ja aiheiden roolia meemeissä sitä kautta, kun taas konnotatiivisen tason avulla voin tulkita sopimuksenvaraisia merkityksiä.

Tarkastelen ja kategorisoin aineistoani uudestaan jatkuvien ja toistuvien merkitysten sekä ilmaisujen eli diskurssien löytämiseksi. Ne tunnistettuani analysoin maskien symboliikkaa. Semiotiikan teorioita ja käsitteitä voidaan tarvittaessa käyttää diskurssinanalyysissä, erityisesti silloin kun aineistoina on kuvia ja tekstejä (Jokinen, 2016a). Syvemmillä semioottisella kuva-analyysillä ei kuitenkaan saataisi tutkimuksen tavoitteiden kannalta relevantteja tuloksia (ks. Rose, 2001, s. 73). Maskien symbolisten merkitysten avulla voin tarkentaa diskursseja, ja ne tukevat myös positioiden määrittelyä.

Eri ryhmien ja diskurssien tunnistamisen ja asemoinnin kautta pääsen käsiksi koronakriittisten identiteettiin ja maailmankuvaan. Tutkimus keskittyy siis diskursseihin ja diskursiivisesti tuotettuihin identiteetteihin eikä identiteetteihin sinänsä. Se kytkeytyy laajempaan yhteiskunnallisen polarisaation kontekstiin ja antaa lisätietoa suomalaisten koronakriittisten joukkojen ajattelusta.

2 Polarisoituva maailma, Facebook ja meemit

Tässä luvussa käyn läpi tutkimuksen kontekstia ja siihen liittyviä ilmiöitä. Koronaviruspandemia tuli aikana, jolloin esimerkiksi Euroopassa poliittinen polarisaatio kasvaa, ja radikalisoituminen sekä vaihtoehtoiset, kansallismieliset mediat uhkaavat liberaalia demokratiaa (Schulze, Mauk & Linde, 2020, s. 1). Tässä tutkimuksessa polarisaatiolla tarkoitetaan yhteiskunnallista ja poliittista polarisaatiota, jonka ymmärrän prosessiksi, jossa yhteiskunnan ja politiikan katsotaan ja koetaan yhä enemmän olevan jaoteltu meihin ja heihin moninaisuuden sijaan (McCoy, Rahman & Somer, 2018, s. 17, 34–35).

McCoy, Rahman ja Somer (2018, s. 17, 34–35) toteavat, että tämän vuoksi syntyy yhä useammin ryhmien välisiä konflikteja, ja jossain määrin hyödyllinen polarisaatio muuttuu nykyisenkaltaiseksi, voimakkaaksi polarisaatioksi, joka uhkaa demokratiaa. Pandemian aikana syntyneet salaliittoteoriat kohdistavat epäilyksiä yhteiskuntaan ja luovat vastakkainasettelua esimerkiksi poliitikkojen ja kansalaisten välille. Pennycook, McPhetres, Bago ja Rand (2021, s. 14) väittävät, että poliittinen polarisaatio pitäisi ottaa huomioon ihmisten analyyttiseen ajatteluun vaikuttavana tekijänä esimerkiksi koronapandemian aikana. He löysivät tutkimuksessaan (2021) merkkejä esimerkiksi siitä, että luottamus mediaan ja voimakkaasti yhteen ideologiaan tai puolueeseen identifioituminen ennakoivat koronaan liittyviä väärinymmärryksiä.

Tarpeeksi pitkälle vietyinä polarisaatio vähentää ryhmien välistä vuorovaikutusta, mikä on omiaan vahvistamaan polarisaatiota edelleen, ja siitä tulee itseään ruokkiva kehä (McCoy, Rahman & Somer, 2018, s. 21). Polarisaatiota voi tarkastella myös ryhmän sisäisenä ilmiönä ryhmien välisen ilmiön sijaan. Sunsteinin (2009, s. 3–4) määrittelemänä ryhmän sisäinen polarisaatio, eli ryhmäpolarisaatio, tarkoittaa ilmiötä, jossa ryhmän ajattelu ja toiminta kärjistyy, ja ryhmä on lähempänä ääripäätä kuin keskimääräisesti yksittäisen ryhmän jäsenen ajattelu tai toiminta. Hän toteaa myös, että yksilöt vaikuttavat muuttavan ajatteluun jyrkästikin oltuaan vuorovaikutuksessa muiden samoin ajattelevien kanssa.

Salaliittoteoriat ja polarisaatio eivät synny itsestään tyhjiöissä, joten tarkastelen luvussa myös tutkimuksen aineiston lähdettä eli Facebookia viestinnän kanavana ja toimijana sekä meemejä vaikuttamisen välineenä. Digitaalisten kanavien mahdollistama tiedon-siirto ja kontrollointi, muiden saavuttaminen ajasta ja paikasta huolimatta, sekä uudet tavat ilmaista itseään ja vaikuttaa pienillä teoilla ovat muuttaneet ihmisten osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun ja politiikkaan – joskus jopa heidän huomaamattaan (Denisova, 2019, s. 15–17). Internet ylipäätään toimii diskursiivisen ilmaisun kanavana, jossa rakennetaan identiteettiä äkkinäisestäikin omaan ideologiaan nähden sopivien tai sopimattomien ominaisuuksien hyväksymisen tai hylkäämisen kautta (Wiggins, 2019, s. 121). Analysoin myöhemmin tutkimuksen aineistoa tässä luvussa esitettyssä kontekstissa.

2.1 Salaliittoteoriat yhteiskunnallisen polarisaation ilmiönä

Tässä tutkimuksessa tulkitsen aineistoa ja identiteettejä osana yhteiskunnallisen ja poliittisen polarisaation ilmiötä. Polarisoituminen ja erityisesti poliittisesti polarisoitunut ajattelu näyttäisi liittyvän myös salaliittoteorioihin: Uscinski, Klostad ja Atkinson (2016, s. 67–68) väittävät, että ihmiset, jotka kannattavat jotain poliittista asiaa tai puoluetta voimakkaasti sitä juurikaan kyseenalaistamatta, ovat taipuvaisia uskomaan poliittisia salaliittoteorioita. Vastaavaa on havaittu myös koronapandemiaan liittyvien salaliittoteorioiden kohdalla (Stecula & Pickup, 2021, s. 4). Koronapandemian aikana on syntynyt ja voimistunut salaliittoteorioita, mutta niiden taustalla ei siis ole yksistään koronaan liittyviä tekijöitä.

Sanalla salaliittoteoria on painolastinsa, ja puheet niistä voidaan helposti ohittaa ja tuomita normin vastaisena, toteaa Aistroppe (2016, s. 4–5). Hänen mukaansa niistä puhuttaessa pitäisi kuitenkin ymmärtää, että ne ovat enemmän kuin väitteitä valtaapitävien salaisista toimista. Aistroppen (2016, s. 5) mukaan salaliittoteoriat kertovat poliittisista instituutioista, sen toimijoista ja asenteista niihin: miksi ne herättävät huolta niin, että salaliittoja uskotaan olevan? Ylä-Anttilan (2018, s. 377) mukaan salaliittoteorioihin viittaaviin

ajattelumalleihin täytyykin suhtautua vakavasti sen sijaan että ne leimattaisiin pelkäksi hulluudeksi tai tyhmydeksi. Hän toteaa, että ne voidaan nähdä äärimmäisinä ja polarisoituneina lähestymistapoina valtaan ja demokratiaan, ja ne ovat levinneet laajalle. Koronaviruspandemian aikana usko salaliittoihin on näkynyt konkreettisesti viranomaisten suositusten noudattamatta jättämisenä (Stecula & Pickup, 2021, s. 6; Romer & Jamieson 2020, s. 6).

Jotta salaliittoteorioita voi ymmärtää ilmiönä, tarkastellaan hieman tarkemmin, mitä niihin uskomisen taustalla on. Epävarmuus vaikuttaisi motivoivan salaliittoteorioihin uskosta, minkä lisäksi taipumus siihen linkittyy myös oman sisäryhmän liioiteltuun paremmuuteen uskomiseen, tunteeseen siitä, että yksilön positiiviseksi koettua sisäryhmän identiteettiä uhataan (Cichocka & muut, 2016) sekä tunteeseen sosiaalisesta ulkopuolisuudesta (Graeupner & Coman, 2017, s. 221).

Eryityisesti koronapandemiaan liittyvien salaliittoteorioiden uskomisen taustalla näyttäisi ainakin Yhdysvalloissa olevan konservatiivisuus ja konservatiivisten medioiden seuraaminen, minkä lisäksi koronarokotteen haitallisuuden epäily linkittyy sosiaalisen median käyttöön (Romer & Jamieson, 2020). Raab ja muut (2013) esittävät hypoteesin, että salaliittoteorioiden avulla osoitetaan omia arvoja, suhteutetaan ne lähihistoriaan sekä osallistutaan arvokeskusteluun ylipäättäen. He eivät löytäneet tukea väitteelle, että epävarmuus tai turvattomuuden tunne erityisesti olisivat salaliittoihin uskomisen taustalla, mutta eivät toisaalta pystyneet täysin kumoamaan sitä.

Tutkimuksessani salaliittoteoriat ja niihin uskomisen käsitetään edellä todetun mukaisesti laajemmaksi ilmiöksi kuin yksittäisiksi teorioiksi. Ne ovat poliittisten ja yhteiskunnallisten ajattelutapojen ja ideologioiden ilmentymiä. Salaliittoteorioiden sekä polarisaation syntymiselle ja voimistumiselle ominaista näyttäisi olevan epävarmuus ja hallitsemattomaksi tai vaikeasti hallittavaksi koettu tilanne. Tutkimukseni tavoitteena ei ole tutkia yksilöiden tai joukkojen motiiveja, eikä se olisi edes tutkimuksen rajauksen puitteissa

mahdollista, mutta ilmiöiden taustan tiedostaminen ja ymmärtäminen on tulkintani kanalta olennaista.

Lopuksi on vielä otettava huomioon, että salaliittoteorioiden tai ylipäätään polarisoituneiden ideologiiden vaikutus ulottuu myös muihin kuin niiden kannattajiin. Johnson ja muut (2020) toteavat, että on virheellistä ajatella, että kantaansa vielä pohtivat olisivat passiivisia. Heidän mukaansa näin ei kuitenkaan ole, vaan esimerkiksi rokotekeskustelussa he ovat aktiivisia toimijoita. Samaisessa tutkimuksessa kantaansa vielä pohtivat käyttäjät yhdistyivät rokotevastaisiin Facebook-sivuihin useammin kuin rokotemyönteisiin. Siellä itse rokotteen ympärille luodaan houkuttelevia narratiiveja, jotka kytkevät muita kiistanalaisia aiheita keskusteluun.

2.2 Facebook: Monotoninen kaikukammio vai moniäänisyyden lähettäjä?

Facebook on sosiaalisen median kanava, jolla on maailmanlaajuisesti miljardeja käyttäjiä. Yli puolet (58 %) suomalaisista seurasi Facebookia vuonna 2020, mikä teki siitä seuratuimman yhteisöpalvelun Suomessa (Suomen virallinen tilasto, 2020). Facebook on luonteeltaan vahvasti minään keskittyvä, ja se kannustaa rakentamaan täydellistä itseä ja identiteettiä virtuaalisesti (Korpijaakko, 2015, s. 105). Ideana on, että henkilö voi olla yhteydessä kehen tahansa ja jakaa omaa elämäänsä ja mielenkiinnon kohteita muille.

Marichal (2013) löysi tutkimuksessaan tukea hypoteesilleen, että poliittisia Facebook-ryhmiä perustetaan pääosin oman poliittisen mielipiteen jakamiseksi ja identiteetin ilmaisemiseksi sen sijaan, että varsinaisena tavoitteena olisi saada muutoksia aikaan. Korpijaakko (2015, s. 73, 126–127) toteaa, että Facebookin käytöllä on monitahoisia psykologisia, kulttuurisia ja sosiaalisia vaikutuksia, mutta vielä ei voida sanoa ovatko ne enemmän positiivisia vai negatiivisia, vai ei kumpaakaan. Hänen mukaansa sen rakenne ja esimerkiksi liiketoimintamalli voivat vaikuttaa myös identiteettiin ja

vuorovaikutussuhteisiin. Facebookia voi kuvailla jopa vallankumoukselliseksi kansanliikkeiden toimintavalmiuksien rakenteiden muuttajaksi (Marichal, 2013).

Bruns, Harrington ja Hurcomve (2020, s. 177) toteavat, että Facebookilla on valtava globaali vaikutusvalta, ja sen avulla voi saavuttaa suuria joukkoja nopeasti yli valtionrajojen. Heidän mukaansa yhteisenä kielenä on englanti, ja lisäksi paikalliset ryhmittymät muokkaavat sisällöistä, kuten koronapandemiaan liittyvistä salaliittoteorioista ja meemeistä, paikallisia versioita, jotka leviävät edelleen. Esimerkiksi siinä missä Valkoisen talon korona-asiantuntija, immunologi Anthony Fauci on Yhdysvalloissa terveystieteiden edustaja, voidaan Suomessa asetella samaa roolia Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylilääkäri Hanna Nohynekille.

Facebook ei tietenkään ole ainoa kanava, jossa tietoa jaetaan ja muokataan, mutta se on yleisesti merkittävä toimija ja siksi perusteltu kanava tutkimuksen aineistonkeruulle. Siellä muodostetut samoin ajattelevien ihmisten ryhmät ovat hyvä alusta erilaisten salaliittoteorioiden levittämiseksi ja laajentamiseksi (Bruns, Harrington & Hurcomve, 2020, s. 177). Sosiaalisen median ja yhteisöpalveluiden rooli tiedonlähteenä ja tiedon jakamisen alustana onkin herättänyt huolta. Niiden pelätään ajavan ihmiset yksimieliseen joukkoon, jossa näkökulmia tai ideologioita ei haasteta, ja ryhmä polarisoituu, toteavat Kitchens, Johnson ja Gray (2020, s. 1619–1620). Heidän mukaansa niiden on toisaalta sanottu myös lisäävän avoimuutta ja mahdollisuuksia löytää tietoa.

Yksimielisen ilmiön viitataan englanninkielisessä tutkimuksessa esimerkiksi termeillä *filter bubble* ja *echo chamber*. Kitchens, Johnson ja Gray (2020, s. 1620) kritisoivat niiden käyttöä tutkimuksessa huomauttamalla muun muassa, että käytetyt määritelmät ovat riittämättömiä ja etteivät ne huomioi sitä, että kanavien sisältöjä ohjaa algoritmit, jotka muuttuvat koko ajan, ja joiden toimintalogiikka ei ole julkisesti tiedossa. Viitataan tässä tutkimuksessa ilmiöön termillä *yksimielinen kupla*, ja tarkoitan sillä kaikkien teknisten toiminnollisuuksien ja yksilön valintojen vuoksi muodostuvia todellisia, virtuaalisia tai kuvitteellisia joukkoja, joissa eriäviä mielipiteitä on vähän tai ei ollenkaan.

Vaikka tutkijat eivät täysin yksimielisesti allekirjoita väitettä sosiaalisen median tai Facebookin osuudesta yksimielisten kuplien syntyyn, vaikuttaa siltä, että niillä on vähintään valmiudet niihin vaikuttamiseen, ja sen seurauksena on nähtävissä polarisoitumista (Cinelli & muut, 2021; Del Vicario & muut, 2016). Facebookin rakenne on esimerkiksi Twitteriin ja Reddiin verrattuna vahvemmin sellainen, että se voi vaikuttaa käyttäjän tekemiin sisältövalintoihin (Kitchens, Johnson & Gray, 2020). Lisäksi Sunstein (2002, s. 185–186) huomauttaa, että vaikka ilmiö ei olisi itsessään paha, pelkkä mahdollisuus siihen, että ihmisiä voi tahallisesti johdattaa yhä kärjistetympiin ja polarisoituneimpiin ajattelumalleihin on ongelmallista.

Facebook vaikuttaa myös siihen, miten identiteettiä esitetään. Kuten aiemmin identiteetin käsitettä määrittellessäni totesin, siitä neuvotellaan jatkuvasti. Yksilöt voivat osoittaa ja tulkita sosiaalisen median avulla ryhmään suhtautumista ja sitä kautta konkretisoida tai tuottaa merkityksiä omalle identiteetilleen (Wiggins, 2019, s. 121). Näin tehdään myös Facebookissa, ja käyttäjät seuraavat yhteisön palautetta muokatakseen virtuaalisesta identiteetistään paremmin normeihin sopivan. Lopulta käyttäjät eivät edes itse välttämättä huomaa, miten homogeenisiä identiteetit ovat (Korpijaakko, 2015, s. 110). Ottaen huomioon, että käyttäjien näkemien sisältöjen lähteisiin vaikuttavat vahvasti henkilöt, joihin käyttäjä identifioituu tai joiden kanssa hän kokee sosiaalista yhteenkuuluvuutta (Kitchens, Johnson & Gray, 2020, s. 16–20), havainto homogeenisyydestä on kiinnostava.

Homogeenisen ryhmän kanssa vuorovaikuttaminen lisää ryhmien välistä etäisyyttä eli lopulta johtaa aiemmin todetun mukaisesti polarisaatioon (McCoy & muut, 2018, s.24; Sunstein, 2016, s. 2). Mikäli yksilöstä vaikuttaa siltä, että muutkin jakavat hänen käsityksensä asioista, kuten koronapandemiasta ja maskeista, hän on varmempi oman kansansa oikeellisuudesta ja se voi jopa kärjistyä entisestään (Sunstein, 2009, s. 23). Johnsonin ja muiden (2020, s. 232) ryhmittelyteorian (*clustering theory*) mukaan

vaikutusvaltaisten ryhmittymien kasvua Facebookissa voi hidastaa, sekä tulevien ryhmittymien nousua viivästyttää lisäämällä niiden heterogeenisyyttä.

Pandemian aikana Facebookissa on havaittu jaettavan linkkejä vähän uskottaviin sivustoihin ja materiaaleihin useammin kuin yksistään yhteenkään hyvin uskottavaan lähteeseen (Yang & muut, 2021, s. 14). Salaliittoteorioihin liittyvää sisältöä jaetaan myös paljon, enemmän kuin niitä vääräksi todistavia ja tarkistettuja sisältöjä (Bruns, Harrington & Hurcombe, 2020, s. 26). Koronapandemian aikana on siis liikkunut valtavasti kyseenalaista, tarkastamatonta tai väärää tietoa. Tähän on toki tartuttu, ja Facebook on linjannut sisällölle rajoituksia ja listannut aiheita, joita käsittelevät julkaisut poistetaan palvelusta (ks. Rosen, 2020). Bruns, Harrington ja Hurcombe (2020, s. 26) tosin havaitsivat, että sisältöjen poistuminen Facebookista linjausten mukaan vahvisti salaliittoteoreetikoiden uskoa siitä, että jotain salattavaa todella on, ja tutkimuksen mukaan vaikutti siltä, että sisältöjä jaettiin edelleen vaihtoehtoisilla alustoilla tai esimerkiksi tahallaan väärinkirjoitettuna.

Ei ole yhdentekevää, miten maailmanlaajuisesti suosittu yhteisöpalvelu toimii, miten sisällöt sen sisällä liikkuvat, ja miten se kannustaa tai ohjaa ihmisiä eri ryhmiin. Facebook todennäköisesti edistää ja ohjaa yksimielisten kuplien syntyä ja laajuutta, ja kuten todettua, ne näyttäisivät olevan omiaan polarisaation voimistumiselle. Kokonaisuudessaan teknologioiden ja teknisten valintojen vaikutusta tämän tutkimuksen tuloksiin on mahdotonta osoittaa, mutta käsittelem Facebookia polarisaation ja yksimielisiin kupliin myötävaikuttavana tekijänä.

2.3 Meemit itseilmaisun ja vaikuttamisen välineenä

Yhteisöpalvelut, kuten Facebook, siis tarjoavat alustan sisällöille, joilla esimerkiksi identiteettiä ja mielipiteitä voi ilmaista. Meemit ovat yksi tällainen sisältömuoto. Richard Dawkins (2016, s.249) esitteli vuonna 1976 käsitteen meemi, joka kuvaa mitä tahansa kulttuurisen siirtymisen tai imitoinnin yksikköä kuten sananlaskuja, vaatekappaleita tai

sävelmiä. Hänen mukaansa meemit siirtyvät ihmiseltä toiselle imitoinnin kautta. Nykyään meemiä käytetään arkikielessä, kuten tässäkin tutkimuksessa, viittaamaan nimenomaisesti internet-meemeihin.

Meemejä voi olla helppo pitää harmittomana huumorina, joka leviää käyttäjältä toiselta kuten vitsitkin. Oman aikansa populaarikulttuurina meemeillä on kuitenkin vaikutusvaltaa, niitä jaetaan nopeasti, ja ne leviävät maailmanlaajuisesti (Shifman, 2014, s. 4; 15). Päätös jakaa meemi tai reagoida meemiin tehdään nopeasti, jolloin voi ajatella, että reaktio on välitön eikä sitä erityisesti pohdita (Denisova, 2019, s. 187). Huumori ja näennäinen harmittomuus kätkee alleen asenteita ja mielipiteitä, joita esimerkiksi meemin jakaja ei välttämättä tietoisesti ajattele vahvistavansa.

Meemejä luodaan jo todennäköisesti olemassa oleviin diskursseihin, ja meemit voikin käsittää ilmaisuina, jotka edistävät, haastavat tai uudelleenohjaavat niitä diskursseja (Wiggins, 2019, s. 122). Denisova (2019, s. 53) esittää, että meemeissä yhdistyvät maailmanlaajuiset diskurssit paikallisen agendan kanssa, ja siitä todisteena ovat maailmanlaajuisesti käytetyt, melko vakiintuneet meemimallit. Esimerkiksi tämän tutkimuksen aineisto koostuu pääosin (91,3 %) vakiintuneita meemimalleja toistavista meemeistä. Yleisimpinä niistä ovat image macro -meemit (29 meemiä), jotka koostuvat löyhästi määriteltynä kuvasta ja sen päällä olevasta tekstistä; kuvamanipuloidut meemit (16 meemiä), jotka usein yhdistetään image macro -meemeiksi, sekä sarjakuvamaiset meemit (8 meemiä) (ks. Denisova, 2019, s. 47–51).

Todellisuutta, kuten asenteita ja identiteettejä, tuottavat diskurssit ovat siis muokattavissa meemeillä. Meemit heijastavat ja muokkaavat sosiaalisia ja kulttuurisia ajattelutapoja yhteiskunnassa (Denisova, 2019, s. 5; Shifman, 2014 s. 4; 15; Wiggins, 2019, s. 59). Denisova (2019, s. 197) toteaaakin, että meemien vaikutus yhteiskuntaan on merkittävä. Hänen mukaansa niiden avulla neuvotellaan kansallisesta, henkilökohtaisesta sekä ryhmän identiteetistä. Wiggins (2019, s. 117–121) on samaa mieltä ja sanoo, että meemit ovat online-ympäristössä identiteetin rakentamisen symboli. Hänen mukaansa

meemien sekä muiden virtuaalisesti leviävien tekstien hyödyntäminen identiteetin jatkuvassa neuvottelussa edesauttaa myös ryhmän ideologian rakentamista ja ylläpitoa. Hän toteaa lisäksi, että meemit voivat myös kohottaa itsetuntoa ja vähentää identiteetin pysymättömyyteen liittyvää ahdistusta, vaikkakin vain hetkellisesti.

Denisova (2019, s. 21–23) toteaa, että kaikki jonkin, esimerkiksi koronakriittisen, ryhmän jäsenet eivät välttämättä koe välittömästi riittävää yhteyttä ryhmän ajamaan poliittiseen tai yhteiskunnalliseen asiaan, mutta ryhmän olemassaolon varmistamiseksi yhteenkuuluvuuden tunnetta tarvitaan. Hänen mukaansa online-yhteisöissä yksilöiden välinen kanssakäyminen on merkittävämmässä roolissa kuin itse ideologia, ja meemejä voi käyttää sitouttamisen välineenä. Meemeillä voidaan siis levittää ideologiaa, herättää tunteita ja kiinnostusta ja sitä kautta sitouttaa ihmisiä mukaan yhteisöön. Näin meemien avulla voidaan nostaa marginaalissakin olevia aiheita yleisempään tietoisuuteen (Wiggins 2019, s. 58). Toisin sanoen emme ole immuuneja sivustakatselijoita, kun nauramme meemille tai vaikka paheksomme sitä.

Meemejä voikin kuvailla visuaalisiksi argumenteiksi ja tehokkaiksi vaikuttamisen keinoiksi (Denisova 2019, s. 33, Wiggins 2019, s. 9). Tehdessään eroa internet-meemin ja Dawkinsin meemikäsitteen välille, Wiggins (2019, s. 2) kuvaa internet-meemiä entymee-miksi, eli argumentissa julkilausumattomaksi väitteeksi. Myös Denisova (2019, s. 34–35) toteaa, että poliittisia meemejä tehdään muiden vakuuttamiseksi. Hän perustelee kantansa sillä, että prosessin aikana meemiaktivisti joutuu valitsemaan, missä valossa hän asioita näyttää, ja miten ne asemoituvat toisiinsa. Hänen mukaansa tekijöiden kulttuuriset, esteettiset ja ideologiset valinnat osaltaan vaikuttavat vapaan ilmaisun kehittymiseen sekä online-ympäristössä että yhteiskunnassa laajemmin. Dynalin (2020, s. 190) mukaan vastaavanlainen valta on myös niillä, jotka jakavat ja muokkaavat meemejä edelleen: näin tehdessään he voivat tahattomasti tai tarkoituksellisesti vahvistaa alkuperäisen meemin tuottaman todellisuuden tai tehdä sen naurunalaiseksi.

Meemi voi siis olla yhtä lailla yksilöiden keino paeta sensuuria kuin valtaapitävien keino pönkittää hegemoniaa; se on keino sekä vastustaa että levittää propagandaa (Denisova 2019, s. 40). Meemit eivät ole naiiveja vitsejä, vaan tärkeä diskurssien ja ilmaisujen tutkimuskohde, jotka leviävät keskinäisissä viesteissä, keskustelupalstoilla, meemisivustoilla ja Suomessakin suosituissa yhteisöpalveluissa, kuten Facebookissa.

3 Identiteetti ja multimodaalinen diskurssianalyysi

Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on tunnistaa ja nimetä identiteettejä. Ihmisen sosiaalinen toiminta perustuu ryhmäjakoon, ja ryhmät määrittävät, ketä me olemme, mitä teemme, miten koemme ja kohtelemme muita, ja muut meitä (Hogg & Adelman, 2013, s. 436). Tätä voi kutsua sosiaalisiksi kategorisoinniksi, jolla siis tarkoitetaan sosiaalisen ympäristön järjestelemistä niputtamalla ihmiset ryhmiin tavalla, joka sopii yksilön uskoihin ja antaa hänelle roolin (Tajfel, 1987, s. 61–62; 66). Identiteetit ovatkin yksi keskeisistä diskurssintutkimuksen kohteista (Pietikäinen & Mäntynen, 2019), ja ne ovat kiinteä osa kaikkea, mitä teemme.

Aiemmassa luvussa kävin läpi yhteiskunnan polarisoitumista ja salaliittoteorioita, sekä Facebookin ja meemien vaikutusta näiden ilmiöiden syntyyn ja kehittymiseen. Tässä luvussa käsittelen näidenkin taustalla olevaan identiteetin käsitettä, määrittelen mitä identiteetti tarkoittaa yksilön ja ryhmän kannalta sekä miten identiteetit vaikuttavat yhteiskuntaan ja mainittuihin ilmiöihin. Käyn myös läpi diskurssintutkimuksen teorioiden ja Roland Barthesin ajattelua analyysini kannalta soveltuvin osin.

3.1 Identiteetti

Identiteetti on moniulotteinen käsite. Tarkastelen tässä alaluvussa identiteettiä pääosin sosiaalitieteiden ja diskurssintutkimuksen näkökulmista tutkimukselle sopivilta osin.

3.1.1 Sosiaalinen identiteetti

Sosiaalipsykologisesta näkökulmasta sosiaalisen identiteetin voi määritellä kuten Tajfel (1987, s. 63): se on yksilön tietoa siitä, että hän kuuluu tiettyihin sosiaalisiin ryhmiin yhdistettynä jonkinlaiseen emotionaaliseen merkitykseen sekä arvomerkitukseen, jonka hän jäsenyyksistä saa. Tajfel huomauttaa olevansa tietoinen siitä, ettei tämä määritelmä kata yleisesti koko identiteettiä ja itsen määrittelemistä, vaan tarkoituksena on

nimenomaisesti edesauttaa sosiaalisten ryhmien ja niissä jäsenenä olemisen vaikutuksen tarkastelua identiteetin muodostumisessa. Hän olettaa vaikutuksen olevan jossain määrin aina läsnä. Sosiaalisesta identiteetistä puhuttaessa ei siis milloinkaan tarkoiteta yksilön identiteettiä, joka muotoutuisi tyhjiössä muista ihmisistä tai ryhmäjäsennyksistä riippumatta.

Sosiaalisen identiteetin muodostumisessa tärkeää on Ellemersin, Kortekaasin ja Ouwerkerkin (1999, s. 385) mukaan ryhmään sitoutuminen. He toteavat sen motivoivan yksilöitä toimimaan ryhmässä kuten heidän sen ryhmän jäsenenä oletetaan toimivan, ja se on vahvinta silloin, kun ryhmä on itse valittu tai kun ryhmällä koetaan olevan suhteessa korkea status. Tässä tutkimuksessa voidaan olettaa, että koronavastaisiin Facebook-ryhmiin on liitytty vapaaehtoisesti. Toisaalta henkilön valitessa vapaaehtoisesti ryhmään kuulumisen (esimerkiksi kriittisesti koronaan suhtautuvien ryhmän), muut saattavat liittää hänet toiseen ryhmään (salaliittoteoreetikot), johon hän ei itse identifioitu.

Edellä mainitun kaltaista sosiaalisen kategorisoinnin ilmiötä Blommaert (2004, s. 215) kutsuu termillä *othering* (vapaasti käännettynä toiseuttaminen). Harambam ja Aupers (2016, s. 118–119) toteavat, että heidän salaliittoteoreetikoiksi tulkitsemansa ryhmäkin tekee ryhmän sisällä jakoa ”kriittisesti ajatteleviin” ja ”oikeisiin salaliittoteoreetikoihin” – salaliittoteoreetikot itse eivät siis identifioitu salaliittoteoreetikoiksi, vaan kokevat tulevansa niputetuksi syyttä yhteen toisen ryhmän kanssa.

Ilman sosiaalisia suhteita ei siis ole sosiaalista identiteettiä, ja suhteet ovat aina jossain määrin arvolatautuneita. Sosiaalisen identiteetin näkökulmasta käsitys itsestä vaatii käsityksen myös muista (Turner, 1982, s. 18). Yksilö on tietoinen toimija, joka määrittelee itseään ja kategorisoi muita ryhmiin, ja sitä kautta muodostaa omaa identiteettiään. Sosiaalinen identiteetti sosiaalipsykologian käsitteenä ja teoriana keskittyy lähinnä yksilöön ja yksilön sosiaaliseen vuorovaikutukseen, mutta identiteettiä voi tarkastella myös ryhmän tai yhteisön ominaisuutena.

3.1.2 Kollektiivinen identiteetti

Tutkimuksessani koronakriittisen ryhmän muodostavat yksilöt eivät ole aineistosta yksilöitävissä, joten sosiaalisen identiteetin teoria yksin ei ole riittävä. Tarkastelenkin seuraavaksi identiteettiä kollektiivisen identiteetin käsitteen kautta. Kuten Polletta ja Jasper (2001, s. 298) tiivistävät, kollektiivinen identiteetti kuvaa sitä, mikä tekee ryhmän tai yhteisön jäsenistä samankaltaisia, kun taas henkilökohtaisella identiteetillä tarkoitetaan niitä piirteitä, joita yksilö pitää oman erityislaatuisuutensa perustana. Identiteetillä voidaan siis tarkoittaa myös useamman yksilön jakamaa identiteettiä. Sosiologi Alberto Melucci (1995, s. 44–45) määrittelee kollektiivisen identiteetin kansanliikkeiden toimien avulla. Hänen mukaansa on olemassa mahdollisuuksien ja rajoitusten järjestelmä, jossa suoritetaan kollektiivisia toimia tarkoituksenmukaisesti sosiaalisten suhteiden kautta: yhtenäinen ”me” syntyy yksilöiden tai alaryhmien toimista, joiden kautta ne määrittelevät itseään ja suhdettaan ympäristöön.

Meluccin (1995, s. 44–46) mukaan kollektiivinen identiteetti on prosessi, johon kuuluu sosiaalisten toimien lopputuloksen, keinojen ja ympäristön määrittelemisen kielenkäytön, rituaalien, kulttuuristen tapojen ja artefaktien sekä kehystämisen kautta. Hän toteaa, että tämä vaatii vuorovaikutusta ja sosiaalisia suhteita, ja kokonaisuus voi siten lopulta koostua ristiriitaisista ja hajanaisista määritelmistä. Lisäksi Meluccin (1995, s. 45–46) mukaan kollektiivinen identiteetti vaatii yksilön sitoutumista emotionaalisella tasolla ja kokemusta siitä, että yksilö on osa yhteistä kokonaisuutta. Hän toteaa, että ihminen pyrkii pysyvyyteen sen suhteen, mitä hän on tai muut ovat, mutta korostaa, että se, miltä kollektiivinen identiteetti näyttää, on vain osa prosessia. Kollektiivinen identiteetti on siis neuvottelun kohteena ja sosiaalisen kanssakäymisen tulos.

Kollektiivisen identiteetin käsite ei unohda yksilöä. Yksilön sitoutuminen ja kollektiivisten toimien relevanssi on tärkeää, ja yksilön täytyy pystyä yhdistämään ne itseensä (Melucci, 1995, s. 46). On huomattava, ettei kollektiivisessä identiteetissä ole kyse yksilöiden identiteettien summasta tai keskiarvosta (Polletta & Jasper, 2001, s. 298). Sosiaalisen

identiteetin teorioissa huomautetaan myös, että yksilö saattaa toimia joissain sosiaalisissa tilanteissa lähes täysin jonkin ryhmän jäsenyyden mukaisesti ja toisissa hän ei huomioi jäsenyyden vaatimuksia lainkaan (Tajfel, 1987 s. 44). Tätä myös tukee tulkinta siitä, että identiteettejä ylipäättään ei voi lukita, ja ne ovat muuttuvaisia.

Kollektiivinen identiteetti on sosiaalisten liikkeiden selviytymiskeino, sillä se luo jatkuvuutta ja pysyvyyttä (Melucci, 1995, s. 49). Tämän perusteella on oletettavaa, että myös koronakriittisillä on tarve luoda ja ylläpitää kollektiivista identiteettiä. Tosin kaikki, joilla on yhteisiä mielenkiinnonkohteita, eivät välttämättä samaistu muihin ryhmän jäseniin eikä kollektiivinen identiteetti muodostu kaikkien kohdalla (Polletta & Jasper, 2001, s. 298). Meluccin (1995, s. 50) mukaan identifioituminen liittyi ennen myytteihin, jumaliin ja muihin asioihin yhteiskunnan ulkopuolella, mutta nykyään kulttuureihin, teknologioihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Aiemmin mainitun mukaisesti Facebook ja meemit ovat olleet moderneja identiteetin rakentamisen välineitä, ja ne myös mahdollistavat sosiaalisten suhteiden luomisen ja vahvistamisen.

3.1.3 Identiteettikäsitys diskurssintutkimuksessa

Sosiaalistieteiden ohella tälle tutkimukselle olennaista on ymmärtää, mitä identiteetti tarkoittaa diskurssintutkimuksen näkökulmasta. Diskurssintutkimuksessakaan ei ajatella identiteetin olevan pysyvä ja muuttumaton, vaan se rakentuu kielessä ja diskursseissa semioottisin keinoin (Benwell & Stokoe, 2006, s. 29; Blommaert, 2004, s. 205; Pietikäinen & Mäntynen, 2019; Wiggins 2019, s. 117). Toisaalta Fairclough (2003, s. 160) huomauttaa, ettei identiteetin rakentuminen diskursseissa ole aivan aukotonta, sillä se ei huomioi yksilöä aktiivisena tekijänä tai yksilön itsetietoisuutta ja sen vaikutusta sosiaalisen identiteetin muodostumisessa.

Pietikäisen ja Mäntynen (2019) mukaan diskurssintutkimuksessa korostetaan vuorovaikutuksen kautta käytävää neuvottelua identiteetistä, jolloin yksilönkin identiteettiin kie-toutuvat ympäröivien sosiaalisten suhteiden käsitykset ja odotukset, jotka voivat olla

ristiriitaisiakin, He toteavat, että identiteetit ovat merkittäviä valtasuhteiden rakentajia ja heijastajia, koska sen määrittelemisen, mitä joku on tai ei ole, sanelee myös yksilön oikeuksia ja vastuita. Kuten Pietikäinen ja Mäntynen (2019) toteavat, kiinnostavaa on myös se, kenellä on valta määrittellä, kuka kuuluu mihinkin sosiaaliseen kategoriaan. Identiteetti ymmärretään diskurssitutkimuksessa siis hyvin samankaltaisesti kuin edellä sosiaalitieteissä.

3.1.4 Jännite identiteettien ja ryhmien välillä

Ryhmä tai yksilö on aina osa sosiaalista kokonaisuutta. Meluccin (1995, s. 48–49) mukaan ryhmän itsensä muodostama määritelmä itsestään ei ole sama kuin muiden määritelmä, vaan niiden välillä on aina eroavaisuuksista johtuva jännite. Hän toteaa, että äärimmillään jännite johtaa konfliktiin, mikä taas vahvistaa usein sisäryhmän solidaarisuutta ja identiteettiä, tai toisaalta, jos uuteen tilanteeseen ei pystytä sopeutumaan tai yhtenäisyyttä takaamaan, suuri konflikti tai kriisi voi johtaa identiteetin kyseenalaistamiseen. Jälleen voitaneen todeta, että koronakriittisten ulkoryhmä saattaa määrittellä koronakriittiset salaliittoteoreetikoiksi, kun taas he itse eivät itseään sellaisiksi välttämättä määrittele.

Mikä tahansa identiteetin määrittely vaatii aina myös muiden ryhmien olemassaolon tunnistamisen ja itsen suhteuttamisen niihin (Blommaert, 2004, s. 205; Melucci, 1995, s. 47). Tajfel (1987, s. 67, 74) huomauttaa, että jonkin ryhmän piirteet saavat tärkeytensä sen mukaan, miten niiden koetaan erottavan sisäryhmän muista ryhmistä, ja mikä erojen arvo on. Hänen mukaansa oman sosiaalisen identiteetin kannalta tärkeää on, että yksilö kokee oman sisäryhmänsä positiivisena ja selkeästi omana kokonaisuutenaan. Meluccin (1995, s. 47–48) mukaan kollektiivisen identiteetin teoriassa ajatellaan myös, että joukko kollektiivisia toimijoita voi identifioida itsensä sitten, kun he ovat erottautuneet muista ja ympäristöstään, ja muut ovat tunnustaneet heidät. Hän kutsuu tilannetta paradoksiksi: hakiessaan itsenäisyyttä ja erottautumista ryhmä osoittaa myös kuuluvansa siihen sosiaaliseen ympäristöön, josta se hakee ryhmälle tunnustusta. Toisin

sanoen ryhmällä on aina väistämättä suhde muuhun maailmaan tai muuten se ei voi olla olemassa.

Aineiston lähteenä olevien Facebook-ryhmien jäsenmäärä on tutkimuksen valmistumisen aikana kasvanut. Abramsin, Lalotin ja Hoggin (2021, s. 203–205) mukaan kriisin, kuten koronapandemian, kohdatessaan ihmisillä on taipumus luottaa johtavaan tahoon, kokea suurempaa homogeenisyyttä sekä edistää kuuluvuutta johtavan tahon edustamassa sisäryhmässä. He toteavat, että kriisin jatkuessa, ja sen laajuuden selvitessä ajan myötä, ihmisten identifioituminen johtavan tahon sisäryhmään kuitenkin heikkenee tai ei ainakaan pysy tasaisena.

Koronapandemian aikana on siten alettu kritisoida ja kyseenalaistaa mm. rajoituksia: kun johtava taso aletaan nähdä ulkoryhmän edustajana, luottamus heikkenee ja ohjeita noudatetaan huonommin. Kriisin keskellä oman sisäryhmän positiivista identiteettiä pyritään säilyttämään esimerkiksi muita syyttämällä (Abrams, Lalot & Hogg 2021, s. 203–205). Täytyy huomioida, että tämän tutkimuksen kannalta relevanttien salaliittoteorioiden ytimessä on usein ulkoryhmän tekojen olettaminen, ei varmasti tietäminen (Cichocka & muut, 2016, s. 557). Sisäryhmän näkemyksiä ulkoryhmän teoista värittää siis sekä pyrkimys välttää oman identiteetin kriisi että oletukset, jotka eivät aina välttämättä pidä paikkaansa. Ryhmäpolarisaatio voimistuu silloin, kun sisäryhmää määritellään jonkin merkittävän piirteen kautta, ja erityisesti jos sisäryhmän voi määritellä täysin vastakkaisena ulkoryhmään nähden (Sunstein, 2002, s. 184).

Yhteiskunnan kannalta on merkittävää, mihin ryhmiin yksilöt identifioituvat, miten identiteetit kehittyvät ja mahdollisesti polarisoituvat erityisesti koronapandemian kaltaisten kriisien keskellä. Luvussa kaksi käsiteltiin salaliittoteorioita, ja kuinka niiden vaikutus yhteiskunnalle on konkreettinen, eikä niitä voi ohittaa hölynpölynä. Van Pooijen ja Douglas (2018) toteavat, että salaliittoteorioiden taustalla ovat samat motiivit ja rakenteet kuin ryhmien välisissä konflikteissa ylipäätään, ja niistä tärkeimpinä sisäryhmän voimakas identiteetti sekä ulkoryhmän kokeminen uhkaksi. On huolestuttavaa, jos yhä useammat

yksilöt identifioituvat valtaväestön ulkoryhmäksi tai kokevat esimerkiksi valtionjohdon uhkana. Tällainen identifioituminen lisää polarisaatiota, joka kärjistyessään voi horjuttaa demokratiaa yhteiskunnassa.

Samalla esimerkiksi koronakriittisiä vastustavat ryhmät saattavat alkaa syyttämään heitä koronaviruksen levittämisestä, mikäli koronakriittiset toimivat suositusten vastaisesti tai puhuvat niitä vastaan. Mitä kauempana ryhmät ovat itsestä ja arjesta, tai ne ovat omaan ryhmään nähden polarisoituneita, sitä herkemmin ihminen käyttää yleisiä ja epämääräisiä kategorioita kuvatessaan niitä (Blommaert 2004, s. 207; McCoy, Rahman & Somer, 2018, s. 21). Tutkimuksessani on tärkeää, että huomioin tämän paitsi oman asemani kanalta, myös aineistossa ja positioita analysoidessani.

Yhteenvedona, tässä luvussa esitettyjen teorioiden summana, muodostan identiteetistä käsityksen, jonka mukaan se koostuu sosiaalisissa suhteissa ja diskursseissa syntyvistä käsityksistä itsestä tai ryhmästä. Olennaista identiteetille on muutos, ja ulkoapäin vaadittava tunnustus, joka käytännössä tarkoittaa eri ryhmien identiteetikäsitysten jännitteistä suhdetta.

3.2 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä

Diskurssianalyysin lähtökohtana on, että kielenkäyttö muovautuu sosiaalisissa tilanteissa, mutta toisaalta se myös rakentaa ja muokkaa sosiaalista todellisuutta (Johnstone, 2008, s. 10; Jokinen, Juhila & Suoninen, 2016). Kielenkäyttö on toimintaa, ja diskurssianalyysissä halutaan selvittää, miten sillä tehdään asioita ymmärrettäväksi (Gee & Harrison 2021, s. 1; Suoninen 1999, s. 18). Todellisuuden rakentamisen ajatukseen liittyy sosiaalinen konstruktionismi, joka diskurssianalyysin toteuttamisessa tarkoittaa kulttuurin asettamia rajoitteita merkityksille (Jokinen, 2016a): en voi tutkijana tulkita meemejä sellaisten merkitysten kautta, jotka eivät ole minulle tuttuja. Eli kaikki diskurssianalyysin tulokset rakentuvat olemassa olevaan, jo nimettyyn todellisuuteen, eikä puhtaaseen tai objektiiviseen totuuteen.

Diskurssianalyysin tarkoituksena on myös muodostaa, kuvailla ja selittää näitä rakenteita, jotka ovat kielenkäytön taustalla (Duszak, 2009, s. 38). Teorioissa tuodaan esiin merkkien ja merkitysten säännönmukaisuus, ja niiden keskinäisen suhteen vaikutus, mutta lisäksi niissä huomioidaan kielenkäyttö sosiaalisena ja keskinäisiä suhteita mielivaltaisesti järjestelevänä tekijänä (Jørgensen & Phillips, 2002, s. 21–25). Kyse ei ole vain irrallisista keskusteluista tai hetkellisestä viestinnästä, vaan kielenkäytöllä voi olla ideologisia, valtasuhteisiin liittyviä seurauksia (Jokinen, Juhila ja Suoninen, 2016). Näennäisesti merkityksetönkin viestintä, kuten humoristiset meemit, voi vaikuttaa voimakkaasti yhteiskunnan rakentumiseen ja sosiaaliseen järjestäytymiseen. Samoin jonkin ajatuksen tai väitteen salaliittoteoriaksi nimeämisellä voidaan tukahduttaa normaalista poikkeavia ajatuksia tai legitimoida vastakkaiset ajatukset, kuten Aistrophe (2016, s. 4) toteaa.

Johnstone (2008, s. 128–130) toteaa, että diskurssit vaativat aina vuorovaikutusta olakseen olemassa. Hänen mukaansa vastaanottaja voidaan tulkita passiiviseksi tai aktiiviseksi osallistujaksi, mutta vastaanottajalla on joka tapauksessa aina rooli merkitysten tulkitsijana. On mahdollista, että tekstiä ei ymmärretä kuten puhuja on tarkoittanut – tulkinta riippuu esimerkiksi jo olemassa olevista, neuvotelluista valtasuhteista. Lisäksi Johnstone huomauttaa, että sosiaalisessa yhteiskunnassa osallistujat ottavat tai saavat erilaisia rooleja, joilla on eri tason valta yhteiskuntaan eli näin ollen myös diskursseihin. Rajaan tutkimukseni meemeihin, enkä siksi sisällytä aineistooni varsinaista vuorovaikutusta tutkittavien tekstien kanssa, vaikka Facebook alustana sen mahdollistaisikin. Vastaanottajalla on kuitenkin aina mahdollisuus neuvotteluun, ja aiemman vuorovaikutuksen lopputulokset ovat jo näkyvissä aineistossani. Tätä tukee myös meemien ytimessä oleva intertekstuaalisuus ja muokkausten kerrostuneisuus.

Diskurssianalyysissä tutkitaan laajempaa kokonaisuutta kuin esimerkiksi sana- tai väri- valintoja, mutta yksittäiset valinnat ovat silti hyviä tarkastelun kohteita diskurssin ominaispiirteinä – tällöinkin toki keskitytään eri sanavalintojen rakentamaan käsitykseen

todellisuudesta eikä siihen, mitä valinnat sinällään ovat (Fairclough, 2003, s. 129). Olen-
naista on myös sanojen ja diskurssien konteksti, sillä samalla sanalla voi olla eri *merki-
tyksiä* eri konteksteissa (Jokinen, Juhila & Suoninen, 2016). Esimerkiksi sanalla lammas
voi koronakriittisen keskustelussa olla ivallinen merkitys, kun taas lammassfarmareiden
puheessa viitataan eläimeen neutraalisti tai positiivisesti. Tutkimuksessani Facebook-
ryhmät rajaavat keskustelun koronapandemiaan, eli yksittäisten meemien konteksti ei
siis merkittävästi vaihtelee.

3.2.1 Positiot diskursseissa

Tutkimuksessani keskiössä ovat diskurssia tuottavat ihmiset ja heille meemeissä tuote-
tut identiteetit. Jokisen, Juhilan ja Suonisen (2016) mukaan identiteettejä tutkittaessa
diskurssianalyysissä on käytettävissä identiteettiä tarkentava käsite: subjektipositio. He
huomaavat, että diskurssintutkimuksessa position analysoiminen ei tarkoita henkilöi-
den motiiveihin käsiksi pääsemistä, vaan se kuvaa toimijan asemaa ja millaisiin positioi-
hin ihmiset eri diskursseissa asetetaan. Harrén ja van Langenhoven (1999, s. 14–17) so-
siaalipsykologian lähtökohdista kehittämässä positiointiteoriassa positio on metafori-
nen konsepti, jossa henkilön moraalit ja ominaisuudet yhdistyvät hetkellisesti, ja näkyvät
sitien esimerkiksi itsevarman positiona. Positio on heidän mukaansa enemmän ja pysy-
vämpiä kuin roolit, mutta ovat niiden tavoin muuttuvia. Positiointi tekona taas viittaa
siihen, että tekijä antaa erilaisia ominaisuuksia ja rooleja vuorovaikutukseen osallistu-
ville, samalla diskursiivisesti omaa sosiaalista maailmaansa ja tekojaan rakentaen ja pe-
rustellen (Harré & van Langenhove, 1999, s. 17).

Positiointi on siis diskursiivinen teko, joka määrittää sekä tekijän että muiden vuorovai-
kutukseen osallistuvien positiota (Harré & van Langenhove, 1999, s. 22). Positiot ovat
siis riippuvaisia toisten positioista, aivan kuten identiteetti rakentuu sekä muiden kautta
että määrittelemällä itse mitä on ja ei ole. Identiteetin ja position eron tulkitsemän saman-
laisena kuin positioiden ja roolien: toinen on toista pysyvämpi. Positioon nähden identi-
teetti on vielä laajempi kokonaisuus, ja kuten aiemmin mainittiin, yksilöt pyrkivät siihen,

että käsitys omasta sosiaalisesta tai kollektiivisesta identiteetistä on positiivinen ja yksilön kannalta relevantti. Päinvastainen tilanne aiheuttaa ahdistusta. Positio sen sijaan on identiteettiä vapaampi ja tilannesidonnaisempi, eikä määritä yksilöä perustavanlaatuisesti.

Harré ja van Langenhove (1999) asettavat positiointiteorian keskustelun ja narratiivien kontekstiin, mutta tulkitsem, että teorian perusajatukset ovat sovellettavissa myös meemien tuottaman identiteettikuvauksen tutkimukseen. Esimerkiksi De Saint Laurent, Glăveanu ja Literatkin (2021) aiemmin mainitusti käsittelevät meemejä mikronarratiiveina. Positiointiteorian avulla määrittelen diskursseissa esiintyviä ryhmiä ja niiden positioita.

3.2.2 Multimodaalisuus ja visuaalisen aineiston tulkinta

Analyysin kannalta diskurssianalyysin ja positioiden lisäksi tärkeää on huomioida aineiston visuaalisuus. Diskurssianalyysin kohteena on aina jonkinlainen teksti, ja siitä siis etsitään toistuvia malleja merkitysten välillä ja tunnistetaan, millaisia sosiaalisia seurauksia kullakin representaatiolla on (Jørgensen & Phillips, 2002, s. 21–25). Multimodaalisuus laajentaa diskurssitutkimuksessa tekstin käsitteen koskemaan kaikenlaisia semiottisia elementtejä, moodeja, yhtenä kokonaisuutena: kuvaa ja tekstiä tai puhetta ja eleitä voidaan tarkastella analyysissä omina erityispiirteisinä tekijöinään, mutta ei irrallisina toisistaan (Kress, 2012, s. 36–39).

Kressiä (2012, s. 37–41) mukaillen multimodaalisessa analyysissä huomioidaan kunkin moodin vaikutus diskurssissa tuotettuun mielikuvaan. Hän huomauttaa, että kirjoitettua tai puhuttua tekstiä saatetaan pitää eksplisiittisempänä moodina kuin esimerkiksi kuvaa, mutta todellisuudessa diskurssi muuttaa merkityksiä, eivät moodit. Bateman ja Wildfeue (2014, s. 181–182) kritisoivat multimodaalisuuden riittämätöntä määrittelyä, ja toteavat, että usein aistimisen ja havaitsemisen välillä ei tehdä selvää eroa, jolloin moodien määrittelyminen esimerkiksi vain visuaaliseksi sitoo ne näköaistimukseen. Tässä

tutkimuksessa multimodaalinen aineisto koostuu kuvista ja teksteistä. Teksti on sekä kielellinen että visuaalinen elementti, sillä esimerkiksi fontti voi vaikuttaa syntyneeseen mielikuvaan.

Myös Barthes (1986, s. 76–77) esittää, että kuvaa tulisi tulkita kokonaisuutena, mutta hän erottaa siitä kolme eri tasoa, joiden suhde tuottaa kokonaisuuden: lingvistisen, koodaamattoman ikonisen eli denotatiivisen ja koodatun ikonisen eli konnotatiivisen. Hänen mukaansa konnotatiivisessa tasossa on kulttuurinen ja opittu tieto mukana, ja se rakentuu denotatiivisen tason päälle. Kuvasta siis nähdään esimerkiksi kasvomaski sellaisena esineenä kuin se on ilman merkityksiä sekä esimerkiksi sairauden leviämistä hillitsemiseen käytettävänä esineenä. Barthesilla (1986) on analyysin kohteena ja esimerkkinä erityisesti mainoskuvat, joissa konnotaation tason olemassaolo on erityisen selvä. Meemien voi katsoa olevan vastaavanlaista ainesta niiden intertekstuaalisuuden vuoksi, ja koska tiedetään, että niitä muokataan tarkoituksellisesti.

Barthes (1986, s. 87) katsoo, että konnotaation merkitykset tulevat jonkin yhteiskunnan tai historian ideologiasta, joka on niille aina sama. Hän kutsuu ideologiaa konnotatiivien muotojen joukkoa retoriikaksi ja esittää, että on mahdollisesti olemassa yksi retorinen kaava, joka toistuu kaikissa moodeissa. Tälle tutkimukselle oleelliselle symbolin käsitteelle läheinen on myös Barthesin (1973, s.52–53) *myytti*. Hänen mukaansa myytti syntyy, kun merkistä, eli merkityn (konsepti) ja merkitsijän (konseptin ilmentymä) kokonaisuudesta, tulee toisen tason tulkinnassa pelkkä merkitsijä. Barthes (1973, s. 58) toteaa, että toisen semiologisen tason merkityksen lopputuloksena epäpolitisoitunutta puhetta, joka riisuu asioilta niiden monimutkaisuuden, antaa oikeutuksen ja esittää ne faktoina. Käsitän symbolin myös toisena tulkinnan tasona, joka häivyttää ensimmäisen tason merkityksen alleen.

4 Identiteetit koronakriittisissä ryhmissä jaetuissa meemeissä

Tässä luvussa analysoin tutkimuksen aineiston tavoitteena tunnistaa, millaisia identiteettejä koronavirukseen ja siihen liittyviin ohjeistuksiin ja päätöksiin kriittisesti suhtautuvalle ryhmälle aineiston meemeissä tuotetaan. Aineisto koostuu 60 maskiaiheisesta meemistä, jotka on jaettu joko Koronakapina- (2021a), Korona- ja rokotuskriittiset (2021a) tai Korona Great Reset- (2021a) Facebook-ryhmässä. Keräsin aineiston 21.3.–31.5.2021, ja se on rajattu kaikista näissä ryhmissä tuona ajankohtana saatavilla olevista meemeistä niissä esiintyvien aiheiden (ks. Taulukko 1) sekä maskeista heränneen keskustelun perusteella.

Koronakapina-ryhmässä oli 29.3.2021 noin 1 700 jäsentä ja Korona- ja rokotuskriittiset -ryhmässä noin 1 500 jäsentä. 28.12.2021 Koronakapina-ryhmässä oli noin 10 500 jäsentä ja Korona- ja rokotuskriittiset -ryhmässä noin 2 400 jäsentä. Korona Great Reset -ryhmä poistettiin tai piilotettiin 29. tai 30.4.2021, enkä ehtinyt tallentaa sen jäsenmäärää, mutta asettamieni kriteerien mukaisesti seuraajia oli yli tuhat aineiston tallentamisen alkaessa. Olen tallentanut 44 meemiä, elin suurimman osan tutkittavan aineiston meemeistä Koronakapina-ryhmästä, 14 Korona- ja rokotuskriittiset -ryhmästä ja kaksi Korona Great Reset -ryhmästä. Viimeisenä mainitusta ehdin tallentaa aineistoa vain reilun kuukauden ajan. Suurien määrällisten erojen sekä ryhmien samankaltaisuuden takia tarkastelen koronakriittisiä ryhmiä ja niissä jaettuja meemejä tutkimuksessa yhdessä. Meemit ovat saattaneet esiintyä useammassa ryhmässä, mutta tässä tutkimuksessa esiintyvyydellä ei ole painoarvoa, sillä tutkittavat diskurssit ja identiteetit voivat esiintyä samanlaisina erinäköisissä ja -rakenteisissa meemeissä.

Aineiston meemeistä suurin osa (63,5 %) ei sisällä suoraa viittausta koronakriittisiin, joten tutkin heidän identiteettiään myös ulkoryhmän kautta. Lähtökohtana on, että sisäryhmän identiteetin kriittisenä tekijänä on tietoisuus siitä mitä se ei ole ja mitä sillä ei ole – eli ulkoryhmän piirteitä tai identiteettiä (Turner, 1982, s. 18; Wiggins, 2019, s. 116). Näin ollen tarkastelemalla meemien ”muita” voin tulkita myös millainen ”me”-identiteetti niissä rakentuu.

Toteutan analyysin aineistolähtöisesti kirjaamalla meemeissä tulkintani mukaan ilmenevät multimodaaliset elementit, kuten sanalliset ja visuaaliset valinnat, sekä meemeissä esiintyvät ryhmät, ja niiden positiot koronakriittisiin tai muihin ryhmiin nähden. Samalla määrittelen, millainen symbolinen merkitys maskilla on kussakin meemissä. Aineiston läpikäynnin edetessä tunnistan toistuvasti kirjatut, jotakin diskurssia muodostavat piirteet sekä erittelin ja nimesin diskurssit. Lopuksi tulkitSEN määrittelemistäni diskursseista sisäryhmän eli koronakriittisten identiteetin hyödyntämällä eri ulkoryhmien piirteitä, ryhmien positioita ja maskien symboliikkaa.

Analyysini mukaan aineistosta on tunnistettavissa neljä koronakriittisten identiteettiä: järkevän, kapinallisen, uhrin ja totuutta puolustavan identiteetit. TulkitSEN, että näitä tuotetaan älykkyyden, jakautumisen, tuhon ja alistamisen sekä joukkoharhan diskursseissa, jotka ovat merkittävimmät aineistossa esiintyvät diskurssit. Määrittelen merkittäväksi tässä tutkimuksessa sellaisen diskurssin, joka on yleinen, ja jolla on tulkintani mukaan yhteiskunnallinen vaikutus tutkimuksen kontekstin mukaisesti. Diskursseja ei siis ole valittu vain määrään perustuen, sillä diskurssien merkittävyys ei määräydy suoraan ilmenevyyden perusteella, vaikka se on yksi tärkeä tekijä (Rose 2001, 66). Yhdestä meemistä voi samanaikaisesti olla tulkittavissa useampi kuin yksi diskurssi.

Tutkimuksessa tunnistetut diskurssit voivat olla tunnistettavissa myös muun kielisistä meemeistä, ja tutkimuksen tavoite säilyy relevanttina tekijän identiteetistä ja tarkoitusperistä huolimatta. Kuten Dynel (2020) toteaa, on mahdotonta täysin tietää, onko meemi tuotettu, muokattu ja jaettu parodiana vai tosissaan, sillä kuka tahansa meemien uudelleenluonnin ketjussa voi erehtyä tulkinnassaan. On myös mahdollista, että myös minä tutkijana olen tulkinnut meemejä toisin kuin on tarkoitettu. Analyysin tulos on siis yksi mahdollinen tulkinta.

4.1 Valittujen Facebook-ryhmien kuvailutekstit

Esittelen seuraavaksi aineiston lähteeksi valitsemisani Facebook-ryhmissä esiintyvät sanallisen kuvailut ryhmistä Korona- ja rokotuskriittiset (1), Koronakapina (2) ja Korona Great Reset (3). Kuvailut eivät kuulu tutkimuksen varsinaiseen aineistoon, mutta niitä on mielenkiintoista tarkastella koronakriittisten kuvailuina itsestään, ja ne taustoittavat Facebook-ryhmien tarkoitusta ja tavoitteita.

Facebookin esittelytekstit auttavat muita käyttäjiä ymmärtämään mistä ryhmässä on kyse. Tieto kuvailujen kirjoittajasta ei ole julkinen, eikä sitä voi päätellä, mutta sen voi kirjoittaa vain Facebook-ryhmän hallinnoija. Kuten Marichal (2013) tutkimuksessaan toteaa, poliittisen mielipiteen ja identiteetin ilmaisu on usein syy poliittisen Facebook-ryhmän perustamiselle. Ryhmän hallinnoijan tai hallinnoijien voi olettaa kuuluvaan tutkittavaan koronakriittiseen ryhmään. He ovat osaltaan mahdollistaneet alustat, joissa jaetuissa sisällöissä tuotetaan koronakriittisen identiteettejä.

- (1) Korona- ja rokotuskriittiset on nimensä mukaisesti avoin ja julkinen Facebook-ryhmä niille, jotka ovat kriittisiä moniin koronavirukseen liittyviin väitteisiin nähden sekä samoin ylipäättään rokotuksiin, mutta varsinkin kehittyneillä olevan koronarokotteen suhteen. Toivon aktiivista osallistumista jäseniltä, videoiden ja kirjoituksen lähettämistä sekä muutoinkin vilkasta keskustelua ja erityisesti omien kokemusten jakamista. Ryhmän voivat nähdä kaikki, mutta tänne voivat kirjoittaa vain hyväksytyt jäsenet. (Korona- ja rokotuskriittiset, 2021b)
- (2) Ryhmä on valveutuneille ihmisille jotka eivät hyväksy tämän pandemian [sic] varjolla harjoitettavaa perus- ja ihmisoikeuksien riistoa. (Koronakapina, 2021b)
- (3) Ryhmässä keskustellaan asiallisesti. Ei siis kiroilua eikä törkypuheita, kiitos. HS 15.10.20: Maailman talousfoorumin (World Economic Forum) Klaus Schwab: ”Koronaviruspandemian olisi syytä käynnistää suuri nollaan eli Great Reset.” <https://www.hs.fi/talous/art-2000006670905.html> The Great Reset -hanke eli globaalin talousjärjestelmän ja omistamisen käsitteen vallankumouksellinen muuttaminen koronakriisin ja ilmastokriisin varjolla. WEF 4.6.20:” The Great Reset launched by World Economic Forum”

<https://www.weforum.org/agenda/2020/06/the-great-reset-this-weeks-world-vs-virus-podcast/> (Korona Great Reset, 2021b)

Kaikkien ryhmien kuvauksissa toistuu epäily joko koronavirusta, siihen liittyviä toimia tai pandemian alkuperää kohtaan. ”Plandemia” (2) on väännös pandemia-sanasta, ja osoittaa, ettei koronapandemiaan suhtauduta vakavasti tai ettei sitä uskota olevan lainkaan. Toisaalta sen voi tulkita myös esimerkkinä Brunsin, Harringtonin ja Hurcomben (2020, s. 26) havaitsemista tahallista väärinkirjoituksista Facebookissa. Sanavalinnan ”kriittinen” (1) voi tulkita niin, että osallistujat eivät suorilta käsin hyväksy annettua tietoa ja ohjeita, ja ”valveutuneet” (2) niin, että he tietävät paremmin. Korona Great Reset (3) esittää itsensä asiallisena esimerkiksi viittaamalla yleisesti hyväksytyihin lähteisiin, kuten Helsingin Sanomien artikkeliin.

Korona- ja rokotuskriittiset (1) sekä Koronakapina (2) positioivat itsensä koronaviruksen vastaisia toimet hyväksyvien ulkoryhmäksi sekä rajaavat osallistumisen muilta kuin kaltaisiltaan. Tämän voi tulkita tietoisena tai tiedostamattomana valintana luoda vaikutelmaa yksimielisestä kuplasta. Facebook-ryhmän ylläpitäjällä on valta päättää, ketä ryhmään kuuluu ja siten kontrolloida myös julkaisuja, ja niissä esitettäviä mielipiteitä. Facebook siis näiden kuvailujen perusteella näyttäisi mahdollistavan yksimielisestä kuplan syntymistä.

Korona Great Reset -ryhmän (3) kuvauksessa ei todeta mitään ryhmän jäsenistä tai muista, mutta viitataan Great Reset -salaliittoteoriaan. The Great Reset on World Economic Forumin aloite, jonka tarkoituksena on organisaation itsensä mukaan kohentaa maailman tilaa koronapandemian jäljiltä (World Economic Forum, n.d.). BBC (Goodman ja Carmichael, 2020) uutisoi salaliittoteorian saaneen alkunsa Twitterissä videosta, jolla Kanadan pääministeri Justin Trudeau kommentoi pandemian mahdollistavan ”nollauksen”. Uutisen mukaan Great Reset -salaliittoteoria tarkoittaa uskomusta, jonka mukaan ryhmä maailman vaikutusvaltaisia johtajia loi koronapandemian saadakseen maailmantalouden hallintaansa.

Viitteitä edellä mainittuun käsitykseen on myös Koronakapinan (2) kuvailussa, jossa väitetään, että pandemian varjolla harjoitetaan perus- ja ihmisoikeuksien riistoa. Koronaan liittyvät rajoitukset ovat siis koronakriittisten mielestä moraalisesti sekä mahdollisesti oikeudellisesti väärin, mutta sen lisäksi niiden taustalla on kuvailutekstien perusteella jokin muu, heidän mukaansa ”oikea” syy, sillä pandemia on vain savuverho.

Esitelyjen Facebook-ryhmien kuvailujen perusteella ryhmien voi tulkita olevan koronakriittisiä. Ryhmään liittymiselle voi olla muitakin motiiveja kuin ryhmän tarkoituksen kannattaminen, mutta kuvailujen perusteella tässä tutkimuksessa oletuksena on, että suurin osa jäsenistä kokee ryhmän itselleen ja identiteetilleen sopivaksi. Tarkastelin kuvailuja myös analyysin perusteella määriteltyjen diskurssien näkökulmasta, ja Taulukko 2 kuvaa jokaisen Facebook-ryhmän kuvailusta tunnistetun diskurssin tai diskurssit. Korona- ja rokotuskriittiset (1) sekä Koronakapina (2) -ryhmien kuvailuissa toistuvat kapitalistisen identiteettiä tuottava jakautumisen diskurssi, uhrin identiteettiä tuottava tuhon ja alistamisen diskurssi sekä totuutta puolustavan identiteettiä tuottava joukkoharhan diskurssi.

Taulukko 2. Diskurssit Facebook-ryhmien kuvailuissa.

Facebook-ryhmä / Diskurssi	Älykkyyden diskurssi	Tuhon ja alistamisen diskurssi	Joukkoharhan diskurssi	jakautumisen diskurssi
Korona- ja rokotuskriittiset		X	X	X
Koronakapina		X	X	X
Korona Great Reset		X	X	

Tulkintani mukaan yhdenkään ryhmän kuvailutekstistä ei ole löydettävissä järkevän identiteettiä tuottavaa älykkyyden diskurssia, eli katson heidän puhuvan esimerkiksi tiedosta totuuden näkökulmasta eikä tiedosta älykkyyden tai typeryyden merkinä. Korona Great Reset (3) -ryhmän kuvailussa tulkitsen toistuvan kaksi määrittelemistäni

identiteeteistä ja diskursseista, eli uhrin identiteettiä tuottava tuhon ja alistamisen diskurssi sekä totuutta puolustavan identiteettiä tuottava joukkoharhan diskurssi. Siinä siis tuotetaan valtasuhdetta valtaapitävien ja eliitin sekä tavallisten kansalaisten välille, kun taas kansalaisten välistä erottelua ei ole tunnistettavissa.

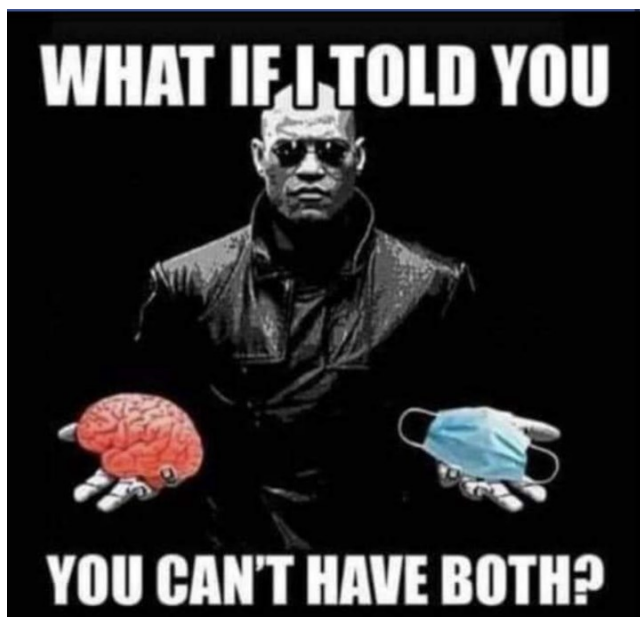
4.2 Koronakriittisten identiteetit diskursseittain

Seuraavaksi käyn läpi aineiston meemeistä tunnistamani diskurssit, sekä niissä esiintyvät sisä- ja ulkoryhmät, ja ryhmille määrittelemäni positiot.

4.2.1 Järkevän identiteetti älykkyyden diskurssissa

Yleisin aineistosta tunnistamani diskurssi on älykkyyden diskurssi, joka rakentuu erityisesti ulkoryhmän älyn puutteen, tyhmyyden ja yksinkertaisuuden sekä naiiviuden kautta. Tulkitsen älykkyyden diskurssin korostumisen tutkimukseni aineistossa pyrkimyksenä vahvistaa sisäryhmän positiivista identiteettiä, kun muualla tuotettu diskurssi mahdollisesti horjuttaa sitä (ks. De Saint Laurent, Glăveanu & Literat, 2021). Nimeän diskurssissa muodostuneen koronakriittisten identiteetin järkevän identiteetiksi. Se on diskurssissa tuotettavien ulkoryhmän piirteiden ja identiteetin vastakohta. Käyn näitä piirteitä seuraavaksi läpi esimerkkien avulla.

Älykkyyden diskurssia tuottavissa meemeissä nauretaan maskeja käyttäville ihmisille. Koronakriittisten silmissä he ovat tyhmiä tai eivät kykene älykkääseen ajatteluun: he ovat jopa raivostuttavan typeriä. Aineiston meemeissä tämä ilmaistaan tekstissä ilmaisuilla *retarded* (jälkeenjäänyt, kehitysvammainen) ja *stupid fuck* (älykkääpiö), minkä lisäksi maskeja pitämättömiä kuvaillaan lauseella *”has a brain and uses it”* (hänellä on aivot ja hän käyttää niitä). Meemien kieli on siis älykkyyden diskurssissa ajoittain alatyylistä, useammin kuin muissa tunnistamissani diskursseissa, mutta se ei ole hallitseva puhetapa.

Kuva 2. Aivot vai maski -meemi.

Aivot vai maski -meemissä (Kuva 2) puhutellaan lukijaa suoraan, ja ilmaisu ”mitä jos kertoisin” viittaa siihen, että puhuja tietää jotain, mitä lukija ei tiedä. Hänellä on siis valta-asema lukijaan nähden. Samalla kuvassa oleva mies, jonka voidaan tulkita olevan tekstin ”minä”, pitää käsiään ojennettuina ja näyttää tarjoavan niissä vaihtoehtoja, eli aivot tai maski, koska molempia ei saa. Meemin mukaan kaikki maskin valitsevat tai valinneet ja niitä pitävät ovat siis aivottomia. Lukija joutuu tekemään valinnan, ja samalla valitsee oman ja muiden position älykkyyden diskurssissa. Meemi horjuttaa maskit valitsevien positiivista käsitystä oman sisäryhmänsä identiteetistä, sillä valinta tuottaa kuulumista sellaiseen ryhmään, jolla ei ole aivoja. Koronakriittiset siis vahvistavat omaa positiivista identiteettiään leimaamalla ulkoryhmän tyhmemmäksi ja itsensä aivoilla varustetuksi ja viisaaksi.

Meemissä kuvattu mies on tietiselokuva Matrixin hahmo, joka myös elokuvassa antaa kaksi vaihtoehtoa: punaisen pillerin, jonka ottaja kohtaa julman todellisuuden, ja sinisen pillerin, jonka ottaja jatkaa elämäänsä illuusiassa. Meemi on muuten täysin mustavalkoinen, mutta aivot ovat kuvassa punaiset ja maski sininen, eli ne symboloivat älykkyyden ja tyhmyyden lisäksi Matrixin mukaisesti todellisuutta ja illuusiota. Tämän

intertekstuaalisen viittauksen myötä meemi tuottaa myös joukkoharhan diskurssia, jota käsittelen alaluvussa 4.2.3.

Kuva 3. Maailman pelastaja -meemi.

Maailman pelastaja -meemi (Kuva 3) on kaksiosainen kuvasarja, jossa esiintyy Simpsonit-animaatiosarjan Ralph Wiggum. Ralph on animaatiosarjassa yksinkertainen ja hie- man outo, mutta vaikuttaa iloiselta ja onnelliselta. Meemissä Ralph on ravintolan tai vastaavan sisätilan ulko-ovella maski kasvoillaan, mutta 10 jalkaa eli noin kolme metriä ulko-ovelta hän istuu maski pöydällä ja sormi nenässään. Maskia ei voi pitää syödessä kasvoilla, ja sen pitäminen pöydällä on myös sosiaalisesti hyväksyttävää. Meemissä tehdään naurunalaiseksi se, että vain kolme metriä aiemmin maskin pitäminen nähtiin välttämättömänä ja vastuullisena tekona. Sormi nenässä korostaa yksinkertaisuutta, erityisesti viruspandemian kontekstissa, sillä sen aikana hyvä käsihygienia on erinomaisen tärkeää.

Teksti ”minä pelastan maailman” sinetöi hahmon sekä sen edustaman ryhmän yksinker-
 taisuuden ja naiiviuden, joita Maailman pelastaja -meemissä heille tuotetaan. Meemin
 mukaan he kuvittelevat teoillaan pelastavansa maailman tajuamatta, että niissä ei ole
 mitään järkeä. Koronakriittisessä älykkyyden diskurssissa Ralphin edustama ryhmä posi-
 tioidaan luonnostaan älyllisesti heikommaksi eli heillä ei ole ollut edes valinnan mahdol-
 lisuutta. Meemin puhuja positioi itsensä heidän yläpuolelleen, älyllisesti paremmaksi, ja
 naureskelee alentuvasti ulkoryhmälleen.

TÄSSÄ ON MATTI.

**MATTIN AIVOKUORI ON VOIMAKKAASTI
 POIMUTTUNUT. SIKSI MATTI KÄYTTÄÄ
 MASKIA.**

**MATTIA EI MYÖSKÄÄN KIINNOTA
 PASKAAKAAN SALALIITOT KOSKA MATTI
 AJATTELEE OMILLA AIVOILLAAN.**

OLE KUIN MATTI.

Kuva 4. Matti-meemi.

Aineiston meemeistä yksi kritisoi niitä, jotka eivät käytä maskia (Kuva 4). Käsittelen sen
 tässä luvussa, sillä siinä on samoja piirteitä kuin älykkyyden diskurssia tuottavissa mee-
 meissä. Matti-meemissä (Kuva 4) aivokuoren voimakas poimuttuminen viittaa aivojen
 suureen kapasiteettiin ja siten älykkyyteen. Meemissä kehoitetaan olemaan älykäs ja
 käyttämään maskia, eli toisin sanoen maskin käyttämättä jättäminen on tyhmää. Se vai-
 kuttaa tuottavan älykkyyden diskurssia, mutta positiot kääntyvät pääläelleen, ja ko-
 ronakriittiset ovat valtasuhteessa heikommassa asemassa. Sama diskurssi voi siis tuot-
 taa eri lopputulosta. Meemissä on lisäksi viittaus salaliittoteorioihin, joiden esiintymistä
 meemeissä käsittelen luvussa 4.4.

Älykkyyden diskurssissa kasvomaskeja pitävälle naureskelevat, eli koronakriittiset, positoidaan siis meemeissä valta-asemaan, jossa he voivat määrittää ja osoittaa, kuka on älykäs ja kuka ei. Myös älykkyys itsessään on valtaa. Positio näyttäytyy toisaalta aktiivisena, mikä näkyy esimerkiksi lukijan suorana puhutteluna, suorana katsekontaktina sekä reaktiona ulkoryhmiin, mutta toisaalta passiivisena, mikä näkyy asioiden toteamisena. Ensimmäisessä esimerkissä (Kuva 2) puhuja on aktiivinen tekijä, kun taas toisessa esimerkissä (Kuva 3) todetaan tapahtuva siihen puuttumatta.

Toteaminen vaikuttaa neutraalilta, mutta se luo puhujalle vahvan position auktoriteettina, jonka ei tarvitse meemissä edes selittää, miksi hänen esittämänsä asia on älytön. Täytyy muistaa, että meemit ovat visuaalisia argumentteja, ja asioiden totena tai ehdottomana esittäminen sekä huumori ovat retorisia keinoja (Jokinen, 2016b). Muut kuin koronakriittiset positoidaan meemeissä enemmän tai vähemmän passiivisiksi toimijoiksi, joilla on joko rajatut mahdollisuudet, tai jotka eivät koronakriittisessä älykkyyden diskurssissa tyhmänä osaa tai ymmärrä tehdä toisin.

4.2.2 Uhrin identiteetti tuhon ja alistamisen diskurssissa

Toinen tunnistamani koronakriittinen päädiskurssi on tuhon ja alistamisen diskurssi, jossa rakennetaan uhkakuvaa vihollisesta tai vihollisista, jotka pyrkivät kontrolloimaan ja jopa tuhoamaan ihmisiä. Nimeän diskurssissa tuotettavan identiteetin uhrin identiteetiksi. Uhrin identiteetti muotoutuu ulkoryhmän valta-aseman kautta. Meemien mukaan valtiolla ja poliittisella johdolla on hyvässä ja pahassa vaikutusvaltaa ihmisiin, ja niihin pitäisi pystyä luottamaan, mutta koronakriittiset eivät pysty. Koronapandemian aikana on hätätila, mutta koronakriittisten näkemyksensä on, että hätätila ei johdu viruksesta. Uhrin identiteettiä määrittää epäily ja pelko väärinkäytöksistä ja pahuudesta, ja meemeissä pyritään vahvistamaan koronakriittisten omaa tulkintaa.

Tuhon ja alistamisen diskurssissa koronatilanne rinnastetaan usein historian tapahtumiin, jotka esitetään meemeissä todisteena siitä, että ihmisiä kontrolloidaan myös nyt.

Tästä esimerkkinä Orjuus-meemi (Kuva 5). Tuhon ja alistamisen diskurssia tuottavissa meemeissä poliittisten johtajien ja median lopullisena päämääränä on koronakriittisten mukaan alistaa puhujan kaltaiset tavalliset kansalaiset. Siinä missä ulkoryhmä edustaa kontrollia, koronakriittiset muodostavat diskurssissa itselleen vapautta

Kuva 5. Orjuus-meemi.

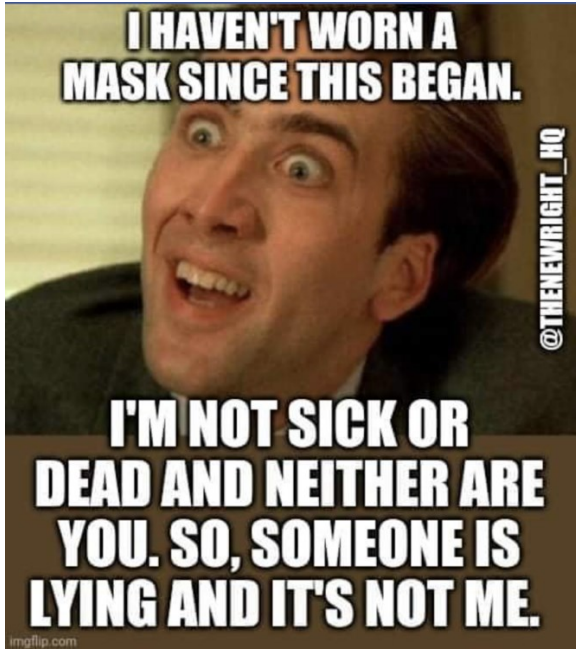
Diskurssissa nousee esiin huoli tavallisten ihmisten turvallisuudesta ja kohtalosta, eikä tulevaisuus näytä lupaavalta. Tuhon ja alistamisen diskurssissa valtionjohto, viranomaiset tai media ovat vallassa ja koronakriittisen ulkoryhmä, jota vastustetaan, kun taas luvussa 4.2.4 käsiteltävässä jakautumisen diskurssissa toiminta tapahtuu kaltaisten kesken. Koronakriittiset kuuluvat tässä diskurssissa siis samaan sisäryhmään esimerkiksi maskia pitävien kanssa, eikä muissa diskursseissa läsnä olevaa pilkkaa tai erottelemista tavallisten kansalaisten kesken ole.

Tulkitsen aineiston meemeissä käytettyjen lasten kuvien olevan osa tuhon ja alistamisen diskurssia, ja niiden käytön olevan vaikuttamiskeino. Lapset käsitetään yleisesti viattomana ihmisryhmänä, jota täytyy suojella, ja mikä tahansa lapsia vastaan esitetty tekijä positioidaan automaattisesti vihollisen tai pahan rooliin.

4.2.3 Totuutta puolustavan identiteetti joukkoharhan diskurssissa

Koronakriittisten mukaan joukkoharhan diskurssia tuottavissa meemeissä poliittiset vallanpitäjät ja media valehtelevat ja aivopesevät koronapandemian varjolla ihmisiä. Valta-asemassa ovat siis poliittiset vallanpitäjät ja media, mutta toisin kuin tuhon ja alistamisen diskurssissa, koronakriittiset eriytetään muista kansalaisista omaksi ryhmäkseen. Koronakriittisten identiteetti muodostuu heidän omasta näkökulmastaan valveutuneeksi ja totuutta puolustavaksi. Yksi eksplisiittisesti tällaiseen identiteettiin viittaava sana aineistossa on *truthers* (totuuden kannattajat).

Joku valehtelee -meemissä (Kuva 6) viitataan itseen totuuden puhujana, sillä meemin mukaan puhuja ei valehtele vaan joku muu. Meemissä on taustalla vaikuttaisi olevan oletus, että maskeja ohjeistetaan käyttämään, koska se on ainoa tapa välttää koronaan sairastuminen. Jättämällä huomiotta muiden ympärillä olevien ihmisten maskien käytön ja muut viruksen leviämistä ehkäisevät toimet, koronakriittiset yksinkertaistavat tilanteen, jolle totuuden puhumisen ja valehtelun kyseenalaistaminen perustuu. Totuutta puolustavan identiteetissä koronakriittisillä on vahva usko oman ajattelun totuudenmukaisuuteen, ja se koetaan objektiivisena totuutena pahaa vastaan.

Kuva 6. Joku valehtelee -meemi.

Maskia pitävät positioidaan diskurssissa aivopesun uhreiksi, joilla asemansa puolesta olisi mahdollisuus tehdä toisin, mutta heidät on koronakriittisten mukaan menetetty ”kultille”. Huumoria käytetään retorisenä keinona, ja vaikka maskia pitävät ovat osassa meemeistä naurun kohteena, joukkoharhan diskurssia määrittää psykologinen valta ja manipulointi, eikä niinkään yksilön ominaisuudet (vrt. älykkyyden diskurssi).

Joukkoharhan diskurssia tuottavissa meemeissä koronapandemia tai siihen liittyvät tiedot esitetään siis valheina, ja niiden mukaan koronakriittiset tietävät totuuden. Diskurssissa toistuu puhe totuudesta ja siitä, mitä ”oikeasti tapahtuu”. Meemeissä vahvistetaan epäluottamusta ulkoryhmään, eli poliittisiin johtajiin ja mediaan (ks. Kuva 11), ja toisaalta rakennetaan koronakriittisten omaa uskottavuutta. Toinen ulkoryhmä, eli koronakriittisten mukaan aivopestyt kansalaiset, ovat diskurssissa koronakriittisten mukaan hyväuskoisia, jotka nielevät kaiken mitä valtio tai media heille syöttää.

Koronakriittiset kieltävät totuuden puolustajan identiteetissään olevansa salaliittoteoreetikoita, mutta sitä ei tehdä suoraan eikä väittämällä, että ulkoryhmät olisivat

salaliittoteoreetikoita. Sen sijaan koronakriittiset pyrkivät horjuttamaan aineiston meemeissä maskeja käyttävien ja ne hyväksyvien ihmisten uskottavuutta, sekä koronakriittisiä salaliittoteoreetikoiksi kutsuvien väitteitä. Esimerkiksi Salaliittoteoria-meemissä (Kuva 7) rinnastetaan salaliittoteoriat yleisesti todeksi tiedettyyn immuunipuolustusjärjestelmän olemassaoloon, ja pyritään korostamaan, että koronakriittiset ovat oikeassa. Koronakriittisissä meemeissä ulkoryhmän jäsenet esitetään niin aivopestyinä, että uskovat tällaisten asioiden olevan salaliittoteorioita.

Kuva 7. Salaliittoteoria-meemi.

Diskurssissa rinnastetaan usein koronatilanne Natsi-Saksaan (Kuva 8). Moni saksalainen kannatti natseja tietämättä hallinnon hirmutöistä, ja koronakriittisessä joukkoharhan diskurssissa koronakriittiset ovat niitä, jotka eivät usko hallitusten hyvyteen vaan näkevät valheiden läpi. Natsi-Saksassa tapahtuneen systemaattisen sarron ja tuhoamisen tietäen on helppo ajatella, ettei itse siihen lähtisi. Koronakriittisten mukaan aivopesu on kuitenkin huomaamatonta, ja joukkoharhan diskurssia tuottavissa meemeissä koronakriittiset esitetään niinä harvoina, jotka ovat kyenneet sen huomaamaan ja ovat hyvän puolella. Joukkoharhan diskurssi suoja myös koronakriittisten positiivista

identiteettiä, sillä aivopesuun tai joukkoharhaan vedoten he voivat aina todeta olevansa oikeassa.

Kuva 8. Natsivertaus-meemi.

Maskeja vastustavissa meemeissä käytetään ilmaisua aivojen käyttämisestä (*"has a brain and uses it"*) kun viitataan koronakriittisiin. Omien aivojen käyttämisellä viitataan yleensä siihen, ettei uskota kyseenalaistamatta kaikkea, mitä muut tahot sanovat. Meemien mukaan muut kuin koronakriittiset uskovat kaiken kyseenalaistamatta, mikä lopulta johtaa joukkoharhaan. Diskurssissa ilmenee myös koronakriittisten turhautuminen muihin, kun he eivät huomaa mitä koronakriittisten mukaan todella on meneillään.

Koronakriittisille nauravassa sekä älykkyyden diskurssia tuottavassa Matti-meemissä (Kuva 4) viitataan myös salaliittoteorioihin. Meemissä todetaan, ettei Mattia kiinnosta salaliittoteoriat, koska "hän ajattelee omilla aivoillaan". Salaliittoteorioihin uskomisen erotetaan siinä älykkyydestä, kuten myös muiden aineistoni meemien tuottamassa joukkoharhan diskurssissa. Salaliittoteorioihin ylipäätään uskovat eivät siis aineiston meemien mukaan välttämättä ole tyhmiä, vaan he eivät arvioi samaansa tietoa ja päätyvät näin uskomaan mitä tahansa.

4.2.4 Kapinallisen identiteetti jakautumisen diskurssissa

Jakautumisen diskurssissa tuotetaan erityisen voimakkaasti jakoa meihin ja muihin. Jakautumisessa on eri tasoja, ja se syntyy kansalaisten kesken arjessa eikä esimerkiksi valtanpitäjien organisoimana. Tulkitsen diskurssista, että koronakriittiset ovat olleet aiemmin osa ulkoryhmää, mutta ovat jakautuneet omaksi sisäryhmäkseen. Graeupnerin ja Comanin (2017, s. 221) mukaan kokemus sosiaalisesta ulkopuolisuudesta on yhteydessä taipumukseen uskoa salaliittoteorioihin. Jakautumisen diskurssissa viitataan usein minuun, sinuun, meihin ja teihin. Koronakriittiset positioidaan meemeissä toisaalta ulkoryhmäänsä nähden valta-asemaan aktiiviksi toimijoiksi, ja toisaalta taas ryhmän sisällä kaltaistensa karttamaksi ja vihaamaksi.

Nimeän jakautumisen diskurssissa tuotettavan identiteetin kapinallisen identiteetiksi. Ulkoryhmälle, eli muille, maskeja pitävälle ihmisille muodostetaan nöyrän, massan mukana kulkevan identiteettiä, josta koronakriittiset erottautuvat. Vaikka valtavirtaa vastaan kulkeminen ei välttämättä ole helppoa, se on koronakriittisten valinta, ja seuraukset otetaan vastaan tai niistä ei edes välitetä. Vahvistuessaan kapinallinen identiteetti muotoutuu sankarimaiseksi ja koskemattomaksi.

Joissain meemeissä koronakriittiset ovat valta-asemassa ja aktiivisia tekijöitä. Tällöin jakautumisen diskurssissa he toimivat siis omien lakiensa mukaisesti, ja seisovat itsenäisesti ylväinä edustamansa asian ja ryhmän takana. Kuin Clint Eastwoodin hahmo dollaritrilogiassa (Kuva 9), koronakriittiset ovat jakautumisen diskurssissa oman elämänsä antisankareita. Maskien käyttämisen voi ajatella olevan toisten suojelemista, mikä on valitsevan moraalikäsitteen mukaan oikein, mutta maskeja vastustavat kapinoivat sitä vastaan. He esittävät oman sisäryhmänsä myös esimerkiksi leijonina, viidakon kuninkaina ja muut lampaina, laumaeläiminä, jotka seuraavat paimentaan tai johtajaansa (ks. Kuva 1).

Kuva 9. Antisankari-meemi.

Diskurssissa kapinallisen identiteetissä on myös epävarmuutta. Meemeissä esitetään, että ulkoryhmä ottaa koronakriittiset jopa aggressiivisesti silmätikukseen. Koronakriittisen ryhmän edustaja on näiden meemien kuvissa yleensä yksin, kun taas muut meemissä ollessaan esitetään joukkona tai parina (ks. Kuva 10). Maskia pitävät positioidaan syrjiviksi eli valta-asemaan koronakriittisiin nähden.

Muiden syrjimä -meemissä (Kuva 10) akvaariossa tai akvaarion tapaisessa säiliössä vain yksi kala on toisella puolella akvaariota, kun muut ovat pakkautuneet yhteen toiselle puolelle. Meemissä kuva on yhdistetty tekstiin "Kun kävelet kauppaan ilman maskia!", mikä luo mielikuvaa siitä, että muut kavahtavat maskia pitämätöntä henkilöä kaupassa. Maskin käyttämättä jättäminen ja näin ryhmästä eriytyminen on aktiivinen teko, ja se on koronakriittisessä diskurssissa oikeutettua. Sen sijaan siitä sosiaalisesti rankaiseminen herättää koronakriittisissä ikäviä tunteita, ja syrjityksi sekä kartetuksi tuleminen horjuttaa heidän identiteettiään, sillä syrjivä ryhmä on samankaltainen kuin koronakriittiset itse. Samalla meemillä voidaan pyrkiä luomaan huono omatunto maskia pitäville, kun heidät kuvataan kiusaajan roolissa.

Kuva 10. Muiden syrjimä -meemi.

On tärkeää huomata, että vaikka esimerkiksi älykkyyden diskurssissa tuotetaan myös jakoa tavallisten kansalaisten kesken, se on siinä tulkintani mukaan sivujuonne. Jakautumisen diskurssissa ryhmien eriytymistä tuotetaan voimakkaasti, ja siten koronakriittisille tuotetaan myös toisenlaista identiteettiä.

4.3 Kasvomaskien symboliset merkitykset

Diskurssien lisäksi ja toisaalta niiden ilmentymänä analysoin kasvomaskien symbolisia merkityksiä. Tunnistin maskeille neljä symbolista merkitystä: tyhmyys, orjuus, aivopesu sekä ryhmään kuuluminen tai kuulumattomuus. Symboliikka rakentuu konnotaatioiden kautta ja toisaalta tuottaa diskurssia, mutta myös rakentuu osana diskurssia. Powdthaveen ja muiden (2021) väittämää seuraten, maskit tai niiden puuttuminen viestivät yksilön sosiaalisen identiteetistä. Myös tässä tutkimuksessa maskien symboliset merkitykset tulkitaan indikaationa koronakriittisten identiteetistä.

Älykkyyden diskurssissa maski symboloi tyhmyyttä, ja tukee tulkintaa koronakriittisten järkevän identiteetistä. Meemien, kuten Maailman pelastaja -meemin (Kuva 3),

intertekstuaalisilla viittauksilla yhdistetään jo tiedettyjä tyhmyyden konnotatiivisia tai symbolisia merkityksiä myös maskeihin. Maskin puuttumisen voi siten tulkita tarkoittavan koronakriittisille päinvastaisesti älykkyyttä.

Tuhon ja alistamisen diskurssissa maskit symboloivat pääosin orjuutta, mutta äärimmillään symbolisen merkityksen voi tulkita olevan jopa kuolema. Symboliikka ulottuu laajemmin pahantahtoiseen salaliittoon sekä ihmisten tukahduttamista ja tuhoa tahtoviin valtaapitäviin viranomaisiin, poliitikkoihin ja mediaan. Esimerkiksi Tukehduttavat maskit -meemissä (Kuva 5), koronakriittiset vihjaavat maskin tehokkuuden tarkoittavan todellisuudessa kykyä estää ihmistä hengittämästä, mitä valtaapitävät haluavatkin.

Kuva 11. Tukehduttavat maskit -meemi.

Joukkoharhan diskurssissa maski symboloi aivopesun onnistumista ja jäsenyyttä eliitin kultissa. Yhdessä meemissä maskiin viitataan sanalla *mind control device* (mielenhallinnan väline), ja toisaalta sitä verrataan symbolina hakaristiin ja natsitervehdykseen. Maskia pitävät ovat siis koronakriittisten mukaan jonkun hallinnassa, kun taas maskittomat eivät ole. Myös tämän symboliikan taustalla voi tulkita olevan ajatus salaliitosta, jonka ilmentymä maski on aineiston joukkoharhan diskurssia tuottavissa meemeissä.

Ryhmiä välillä on niiden suhteille tyypillistä jännittyneisyyttä, ja siten myös maskille tuotetaan tiettyyn ryhmään kuulumisen symboliikkaa erityisesti jakautumisen diskursseissa. Ilman maskia olevat eivät kuulu maskeja pitävien sisäryhmään, joka Suomessa korona-aikaan tarkoittaa suurinta osaa väestöstä. Maski siis osoittaa koronakriittisille konkreettisesti kuka kuuluu ”meihin” ja kuka ei.

4.4 Yhteenveto

Tulkitsin analyysissäni, että koronakriittisille tuotetaan aineiston meemeissä neljää identiteettiä, jotka syntyvät neljässä diskursseissa. Taulukossa 2 esitän yhteenvetona identiteetit diskursseittain ja vastaan tutkimuksen tavoitteen ja tutkimuskysymysten mukaisiin kysymyksiin. Taulukko on toteutettu Kankaan, Lämsän ja Heikkisen (2016) tutkimuksen mallin mukaisesti. Tulokset esitetään diskursseittain, sillä tulkitsen identiteettien, positoiden ja symboliikan syntyvät osana kutakin diskursssia.

Taulukko 3. Analyysin ja identiteettien määrittelyn yhteenveto diskursseittain.

Kysymys/ Diskurssi	Älykkyyden diskurssi	Tuhon ja alista- misen diskurssi	Joukkoharhan diskurssi	Jakautumisen diskurssi
Millaisia identiteettejä koronakriittiselle ryhmälle tuotetaan?	Järkevän identiteetti	Uhrin identiteetti	Totuutta puolustavan identiteetti	Kapinallisen identiteetti
Mitä positioita ulko- ja sisäryhmille on tulkittavissa?	Ulkoryhmä (maskeja pitävät): Rajattu vaikutusvalta, yksinkertainen	Ulkoryhmä (poliittiset vallanpitäjät, media): Kontrolloiva, valta-asemassa	Ulkoryhmä 1 (poliittiset vallanpitäjät, media): Omaa etua ajava, valehteleva, valta-asemassa	Ulkoryhmä (maskeja pitävät): Syrjivä

Kysymys/ Diskurssi	Älykkyyden diskurssi	Tuhon ja alista- misen diskurssi	Joukkoharhan diskurssi	Jakautumisen diskurssi
	Sisäryhmä (koronakriittiset): Määräävä, valta- asemassa	Sisäryhmä (koronakriittiset ja muut kansa- laiset): Uhri, sorrettu	Ulkoryhmä 2 (maskeja pitävät): Uhri, aivopesty Sisäryhmä (koronakriittiset): Henkisesti vahva, paha vastustava	Sisäryhmä (koronakriitti- set): Periksi antama- ton, yksinäinen soturi
Mitä symbolisia merkityksiä kas- vomaskille mee- meistä on tulkit- tavissa eri dis- kursseissa?	Yksinkertaisuus, typeryys	Orjuus	Aivopesu, kultti	Ryhmään kuuluminen

Aineiston meemeissä koronakriittisten identiteetti rakentuu voimakkaasti muiden kautta, ja kaikista diskursseista on tunnistettavissa selkeästi jokin ulkoryhmä. Useimmiten koronakriittiset ovat yksinään sisäryhmä. Tästä poikkeuksena on vain tuhon ja alistamisen diskurssi, jossa he kuuluvat muiden tavallisten kansalaisten kanssa samaan sisäryhmään. Koronakriittiset kokevat itsensä muista erotetuiksi sekä totuuden ja hyvän puolesta taisteleviksi, mutta ulkoryhmissä heidät nähdään esimerkiksi pandemiasta päättymistä hidastavana ryhmänä ja salaliittoteoreetikoina (ks. Mäkinen, 2021). Salaliittoteorioiden mainitseminen (Kuva 7) viittaa siihen, että koronakriittiset ovat itse näistä määritelmistä tietoisia.

Tunnistetuissa diskursseissa koronakriittiset syyttävät ulkoryhmiä jostakin: poliittisia vallanpitäjiä ja mediaa valehtelusta ja sortamisesta sekä maskia pitäviä kansalaisia syrjinnästä ja hyväuskoisuudesta. Muiden syyttäminen onkin yksi tapa pyrkiä säilyttämään sisäryhmän positiivista identiteettiä (Abrams, Lalot & Hogg 2021, s. 203–205). Syytetyt

ulkoryhmät esitetään diskursseissa koronakriittisten vastakohtina. Kun sisäryhmää määritellään täysin vastakkaisena ulkoryhmiin verrattuna, ryhmäpolarisaatio, eli ryhmän sisäinen polarisaatio, voimistuu (Sunstein, 2002, s. 184). Sortaja ja uhri, valehtelija ja totuudenpuhujana, tyhmä ja älykäs – koronakriittisissä meemeissä tuotetut identiteetit voivat vaikuttaa koronakriittisten ryhmien polarisoitumiseen.

Koronakriittisissä ryhmissä jaetuissa meemeissä kaikki maskin symboliset merkitykset ovat negatiivisia. Maskien symboliikka tukee tunnistettuja diskursseja, ja ne osoittavat koronakriittisen ajattelun yhteiskunnallisen näkökulman. Erityisesti orjuuden ja aivopeusun symbolit vaikuttaisivat rakentuvan koronakriittisten meemien mukaan pahojen valtaapitävien tahojen konkreettisiksi teoiksi.

5 Päätäntö

Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli selvittää, millaisia identiteettejä koronavirukseen ja siihen liittyviin ohjeistuksiin ja päätöksiin kriittisesti suhtautuvalle ryhmälle tuotetaan kolmessa suomalaisessa Facebook-ryhmässä Koronakapina, Korona- ja rokotuskriittiset sekä Korona Great Reset) jaetuissa meemeissä. Tutkimuksen identiteettianalyysi rakentuu kahden tutkimuskysymyksen kautta: 1) Mitä diskursseja ja sisä- ja ulkoryhmien positiota meemeissä tuotetaan, ja 2) mitä symbolisia merkityksiä kasvomaskille meemeistä on tulkittavissa eri diskursseissa.

Aineisto koostuu 21.3.–31.5.2021 saatavilla olleesta 60 maskiaiheisesta meemistä, sekä lisäksi valittujen Facebook-ryhmien kuvailuteksteistä. Suurin osa meemeistä (63,5 %) kuvaa jotakin muuta ryhmää kuin koronakriittisiä. Siten tutkimuksen oleellisina käsitteinä ovat sisäryhmä ja ulkoryhmä, joiden määrittymistä keskinäisen suhteen kautta voi kuvata siten, että sisäryhmä on sitä, mitä ulkoryhmä ei ole ja toisin päin (Turner 1982, s. 18; Wiggins, 2019, s. 116). Oleellista tutkimuksessa on siis tunnistaa koronakriittisen ryhmän ulkoryhmien identiteettien piirteitä, jotta koronakriittisten identiteetin voi määrittellä.

Tutkin aineistoa multimodaalisen diskurssianalyysin avulla niin, että etsin meemeistä systemaattisesti toistuvia piirteitä, jotka muodostivat yhtenäisen tavan ilmaista jotakin asiaa ja tuottivat samaa todellisuutta. Diskurssit tunnistettuani tutkin eri osapuolien positiota diskursseissa sekä maskien symboliikkaa. Kasvomaskien symbolinen taso rakentuu Barthesin (1986, s. 89–90) mukaisesti toisena konnotatiivisena tasona. Positiot ja maskin symboliikka paitsi osaltaan tuottavat identiteettiä diskurssissa, ne myös auttavat identiteettien kytkemisessä tutkimuksen kontekstiin ja esimerkiksi valtasuhteiden tunnistamisessa.

Meemien tekemisen ja jakamisen tulkitsen tutkimuksessa osaksi identiteetin rakentamista ja pyrkimystä sen pysyvyyteen, minkä lisäksi meemit ovat tehokkaita vaikuttamisen keinoja (Denisova, 2019, s. 197; Wiggins, 2019, s. 117–121). Ahdistuneisuus siitä,

ettei oma identiteetti ole pysyvä ja muuttumaton, motivoi jatkuvasti tekemään ja tuotamaan identiteettiin sopivia toimia (Wiggins, 2019, s. 116). On muistettava, että identiteetti itsessään on alati muotoutuva, ja ryhmien väliset suhteet ja tilanteet ovat muuttuvia (Tajfel, 1987, s. 87). Koronapandemiakin on ohimenevä. Tutkimuksen tuloksissa ei siten ole kyse ikuisista, poikkeuksetta esiintyvistä identiteeteistä, jotka määrittävät täysin kaikkia koronakriittisiä henkilöitä tai ryhmiä. Ne kuitenkin lisäävät ymmärrystä siitä, millaisena yhteiskunnassa syntyvien vastakkainasettelujen yksi osapuoli meemeissä näyttäytyy ja millaisia identiteettejä heille niissä rakennetaan – joko he itse tai joku muu.

Määrittelin analyysin tuloksena neljä koronakriittisten identiteettiä: järkevän, uhrin, totuutta puolustavan ja kapinallisen identiteetin. Koronakriittiset identifioituvat siis älykkäiksi ja kapinallisiksi suhteessa koronaa kyseenalaistamattomiin ulkoryhmiin, mutta toisaalta tulevat joko ulkoryhmän sortamaksi tai sorretuksi yhdessä sen kanssa. Koronakriittinen ryhmä puolustaa omaa käsitystään vallitsevasta tilanteesta. Sen mukaan valtaapitävät ja vaikutusvaltaiset tahot aiheuttavat uhkan, jonka kanssa maskiton ja koronaa kyseenalaistamaton ulkoryhmäkin tietämättään tai ymmärtämättään elää.

Jokainen identiteetti syntyy diskursseissa, joita niin ikään tunnistin aineistosta neljä: älykkyyden diskurssin, tuhon ja alistamisen diskurssin, joukkoharhan diskurssin ja jakautumisen diskurssin. Ne tuottavat identiteettejä, mutta myös rakentavat ja paljastavat valta-asemia (Pietikäinen & Mäntynen, 2019). Diskurssit eivät ole toisiaan poissulkevia, eli samasta meemistä voi olla tunnistettavissa useampi kuin yksi diskurssi samanaikaisesti. Siitä huolimatta jokainen diskurssi on ollut tunnistettavissa yhtä selkeästi analyysin lopputuloksena saman tasoisina.

Ainestoissa esiintyy useita ulkoryhmiä, mutta koronakriittiset muodostavat sisäryhmän kaikissa meemeissä yhtä poikkeusta, Matti-meemiä (Kuva 4), lukuun ottamatta (ks. taulukko 2). Tuhon ja alistamisen diskurssissa koronakriittisten kanssa samaan ryhmään kuuluu poikkeuksellisesti myös maskeja pitävät. Ulkoryhminä meemeissä esitetään

maskeja pitävät tavalliset ihmiset, poliittiset vallanpitäjät ja media, ja niiden positiot vaihtelevat diskursseittain.

Poliittiset vallanpitäjät ja media positioidaan aina valta-asemaan kontrolloivina tai vaihtelevina ryhminä. Maskeja pitävät positioidaan pääosin voimattomaksi, ja vähän valtaa pitäväksi ryhmäksi. Poikkeuksena jakautumisen diskurssissa maskeja pitävät positioidaan koronakriittisen sisäryhmän yläpuolelle hallitsevaksi ryhmäksi. Koronakriittisten positiot ovat siten nekin vaihtelevia. Koronakriittiset ovat älykkyyden diskurssissa määrävässä asemassa, mutta tuhon ja alistamisen diskurssissa he ovat sorrettuja ja jakautumisen diskurssissa syrjittyjä. Muissa diskursseissa koronakriittisten positiot ovat valta-asemassa olevia vastustavia.

Maskille on tunnistettavissa useita symbolisia merkityksiä, joita myös tuotetaan diskursseissa. Maski symboloi meemeissä yksinkertaisuutta ja typeryyttä, orjuutta, aivopesua sekä ryhmään kuulumista. Powdthavee ja muut (2021) toteavat maskien käyttämisen tai käyttämättä jättämisen vaikuttavan olevan riittävä syy ulkoryhmän syrjimiseen, minkä voi ajatella tukevan tulkintaa ryhmään kuulumisen symboliikasta. Maskin symbolisten merkitysten tuottamisen ja käyttämisen voi tulkita oman identiteetin ilmaisuna.

Tutkimuksessani maskin symboliikka erottaa erityisesti kapinallisen identiteetissä koronakriittiset maskeja käyttävistä, ja jakautumisen diskurssista on tulkittavissa, että jaottelua tehdään koronakriittisten näkökulmasta puolin ja toisin. Koronakriittiset erottavat tutkimuksessani itse itsensä muista, ja muut erottavat koronakriittiset heistä itseltään. Jälkimmäinen tilanne ei ole välttämättä helppo, sillä erottelun syyt eivät ehkä ole ryhmien kesken samat, mikä voi horjuttaa koronakriittisten identiteettiä (ks. Melucci, 1995, s. 48–49). Maskin symboliikka vahvistaa koronakriittisten, eli meemien vallitsevan sisäryhmän, positiivista identiteettiä. Naurunalaiseksi tehdyn maskia pitävän tai maskit hyväksyvän ulkoryhmän kautta voi maskittomuuden tulkita olevan koronakriittisten mukaan älykkyyden merkki.

Koronakriittisten positiivinen käsitys omasta identiteetistä vaikuttaisikin olevan aineiston meemeissä ja niissä tuotetuissa diskursseissa hyvin suojeltu. Niissä tuotetaan ulkoryhmien ominaisuuksia, joihin vetoamalla koronakriittiset validoivat omat ajatuksensa ja tekonsa tai toisaalta mitätöivät ulkoryhmän ajatukset ja teot. Ulkoryhmä on koronakriittisten näkökulmasta niin tyhmä, niin aivopesty tai yksinkertaisesti niin paha, ettei mikään heidän argumenttinsa voi horjuttaa koronakriittistä ryhmää. Tämä ylläpitää koronakriittisen ryhmän positiivista identiteettiä.

Tutkimustuloksista on tulkittavissa ryhmien välisiä konflikteja, ja suurimmassa osassa aineiston meemeistä keskitytäänkin kuvaamaan muita kuin itseä. Meemeille tyypillistä on, että ne ovat huumorintäyteisiä, ja Wigginsin (2019, s. xv) toteamuksen toistaen meemeissä ovat ne, joille nauretaan ja ne, jotka nauravat. Kuten todettua, kuvaukset toisista, olivat ne sitten kuva- tai tekstimuodossa, kertovat aina myös itsestä. Joissain aineiston meemeistä ulkoryhmään tai ulkoryhmiin suhtaudutaan lähestulkoon raivolla, ja diskurssit tuottavat jopa sotaisaa tilannetta ryhmien välille.

Jännite sisä- ja ulkoryhmien välillä voi johtaa sisäryhmän identiteetin voimistumiseen (Melucci, 1995, s. 48–49). Järkevän, totuutta puolustavan ja jossain määrin myös kapitalistisen identiteetti nostavat koronakriittisten statuksen hieman ulkoryhmää korkeammalle, ja koronakriittiset esitetään meemeissä välillä lähes koskemattomina. Oman sisäryhmän erinomaisuuteen uskomisen on yksi salaliittoteorioiden taustalla oleva tekijä (Cichocka & muut, 2016). Toisaalta tuhon ja alistamisen diskurssissa koronakriittiset identifioituvat laajempaan joukkoon, joka esitetään alistettuna ja ulkoryhmän uhrina. Vaikka useimmat tunnistetut identiteetit herättävät mielikuvan hieman ylimielisestä ryhmästä, on koronakriittisillä siis huoli itsensä lisäksi myös muista.

Yleistä salaliittoteorioille on oman sisäryhmän paremmuuden lisäksi ulkoryhmän kokeminen uhkana (Van Pooijen & Douglas, 2018), minkä tunnistin myös aineistosta. Koronakriittiset uhrin identiteetissä kokevat valtion, median ja muut vaikutusvaltaiset organisaatiot uhkana. Niiden toiminta herättää epäilyksiä, joita tuotetaan myös

meemeissä tunnistetuissa tuhon ja alistamisen sekä joukkoharhan diskurssissa. Suoria viittauksia poliitikoihin tai viranomaisiin oli vain kolmessa aineiston meemissä, joten hallitseva taho jää pääosin nimettömäksi ja kasvottomaksi. Tunnistin koko aineistosta 43 erityisesti poliitikkoja ja viranomaisia kuvaavia meemejä (ks. Taulukko 1), ja olisi kiinnostavaa tutkia toistuvatko koronakriittisten identiteetit ja diskurssit niissä meemeissä.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että koronakriittisissä ryhmissä tuotettavat ja jaettavat meemit ovat merkityksellisiä, ja ne tuottavat koronakriittisten identiteeteistä uhmakkaita, ylväitä ja periaatteellisia, mutta myös haavoittuvia ja sorrettuja. Koronakriittisille tärkeää on heidän oman totuutensa ja oikeudenmukaisuuden puolustaminen, ja he kokevat sekä valtaapitävät että muut kansalaiset ulkoryhminään. Voimakas yhteiskunnallinen ja poliittinen jakautuminen sisä- ja ulkoryhmiin on merkki polarisaatiosta, joka voi muuttua vaaralliseksi ja konflikteja tuottavaksi (McCoy, Rahman & Somer, 2018, s. 17, 34–35). Tunnistetut identiteetit vaikuttavat tukevan ja tuottavan epäluuloisuutta ja vastakkainasettelua. Toisaalta koronakriittiset luovat epäluuloisuutta itse, toisaalta he kokevat olevansa itse sen kohteena.

Aiemmassa tutkimuksessa maskien vastustamisen on tunnistettu liittyvän poliittiseen konservatismiin (ks. Taylor & Asmundson, 2021), minkä lisäksi koronaan liittyvät väärät käsitykset ylipäättään korreloivat konservatiivisen median kuluttamisen kanssa (Pennycook, McPhetres, Bago & Rand, 2021). Konservatiivisuuteen yhdistyy myös koronaan liittyviin salaliittoteorioihin uskominen (Romer & Jamieson, 2020). Aiempaan tutkimukseen peilaten aineistossa syntyvissä koronakriittisten identiteeteissä voi siis odottaa ilmenevän konservatiivisuutta. Tämän tutkimuksen aineistossa nykyhetkeä verrataan muutamaan kertaan menneisyyteen: joko ilmaisemaan, että historia toistaa itseään tai että ennen oli paremmin, eikä muutos ole ollut hyväksi. Voi tulkita, että aineiston diskurssit ja tunnistetut identiteetit tuottavat vastakkainasettelua konservatiivisuuden ja konservatiivisuudesta poikkeavien ideologioiden välille. Viitteitä konservatiivisuuteen on kapinallisen identiteetissä, mutta tutkimustulosten perusteella konservatiivisuusväitteeseen ei voi ottaa vahvasti kantaa.

Jatkotutkimusmahdollisuuksia on mielestäni paitsi koronakriittisten, myös yksimielisen kuplan tutkimisessa. Tutkimukseni aineisto koostui meemeistä, jotka on jaettu erityisesti koronaa ja koronaan liittyviä suosituksia ja rajoituksia epäileville tai vastustaville ihmisille suunnatuissa ryhmissä. Facebook näyttäisi siten tarjoavan alustan ja välineet yksimielisen kuplan syntymiselle ja ylläpitämiselle. Esimerkiksi Sunsteinin (2009, s. 3–4) mukaan vuorovaikutus samoin ajattelevien kesken voi vaikuttaa yksilön ajatteluun kärkevästi. Siksi olisi hyödyllistä tehdä vastaavanlainen tutkimus laajemmalla aineistolla sekä De Saint Laurentin, Gläveanun ja Literat'n (2021) tutkimuksen aineistolla.

De Saint Laurentin, Gläveanun ja Literat'n (2021) tutkimissa meemeissä hölmön roolissa eri narratiiveissa ovat Donald Trump ja hänen kannattajansa, USA:n viranomaiset, Boris Johnson, Maailman terveysjärjestö, koronaan liittyviä rajoituksia noudattamatta jättäneet tai kritisoivat sekä Reddit salaliittoteorioille alustan antaneena. Tutkimuksen tulokset eivät ole täysin verrannollisia analyysiini menetelmällisten erojen vuoksi, mutta yksimielisen kupla mielessä pitäen on kiinnostavaa, ettei valtaväestölle ole heidän aineistossaan annettu hölmön roolia, kun taas tämän tutkimuksen aineistossa se oli yhtä meemiä lukuun ottamatta ainoa samansuuntaisesti positioitu ryhmä. Koronakriittisille suunnatuissa Facebook-ryhmissä ei siis yhtä meemiä lukuun ottamatta tuoteta hölmön positiota heidän positionaan.

Mikäli pandemia jatkuu, samoissa Facebook-ryhmissä eri vuosina jaettuja meemejä olisi mielenkiintoista verrata toisiinsa. Epävarmuus ja ristiriitainen tieto maskin käyttämisen hyödyllisyydestä pandemian alkuvaiheessa on voinut vaikuttaa siihen, millaisia diskursseja ja identiteettejä erityisesti maskiaiheisissa meemeissä rakentuu. Kiinnostavaa on myös se, kuinka yhdenmukaisesti koronakriittisten identiteettejä tuotetaan muissa kuin maskimeemeissä sekä meemien yhteydessä olevissa julkaisuteksteissä, keskusteluissa tai kommentteissa. Johnsonin ja muiden (2020) teorian mukaisesti ryhmien heterogeenisyyden lisääminen vaikutusvaltaisten ryhmittymien laajenemisen hidastamiseksi ja estämiseksi olisi kiinnostava tutkimuskohde koronakriittisten Facebook-ryhmien

tapauksessa. Jatkokysymyksenä herää, huomioidaanko koronakriittisten identiteetit ja diskurssit viestinnässä, jolla pyritään vaikuttamaan esimerkiksi rokotekattavuuteen tai vahvistamaan luottamusta viranomaisiin ja päättäjiin.

Tein tutkimuksen alussa valinnan kutsua tutkimaani ryhmää koronakriittiseksi. Tutkimuksen tuloksista ilmenee, ettei ryhmä ole kriittinen ainoastaan koronaa kohtaan, vaan kyseessä on laajempi epäluulon, epävarmuuden ja vastakkainasettelun ilmiö. Meemien jakaminen ja kuluttaminen ylläpitävät salaliittoteorioita ja polarisaatiota, jotka koronakriisin kaltaisessa tilanteessa voivat vaikuttaa terveyden kannalta mahdollisesti merkittäviin päätöksiin. Johnsonin ja muiden (2020) mukaan rokotekeskustelussa kannataansa vielä pohtivat ovat aktiivisia ja linkittyneitä rokotevastaisiin sisältöihin. Myös koronakriittisissä ryhmissä jaettujen meemien vaikutus ajatteluun ja identiteetteihin ulottuu muihin kuin heihin, jotka jo identifioituvat osaksi koronakriittistä ryhmää. Facebookin kaltaisilla alustoilla kuka tahansa voi ajautua näihin ryhmiin, joissa koronakriittiset vetoavat ihmisiin tarjoamalla ja esittämällä identiteettiä, joka heidän mukaansa perustuu rehellisyyteen ja vapauteen.

Lähteet

- Abrams, D., Lalot, F., & Hogg, M. A. (2021). Intergroup and intragroup dimensions of COVID-19: A social identity perspective on social fragmentation and unity. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 201–209. <https://doi.org/10.1177/1368430220983440>
- Aistrope, T. (2016). *Conspiracy theory and American foreign policy*. Manchester University Press.
- Barthes, R. (1973). Myth today. Teoksessa J. Evans & S. Hall (toim.), *Visual culture: a reader*. (s. 51–58). SAGE publications.
- Barthes, R. (1986). Kuvan Retoriikka. Teoksessa M. Lintunen (toim.), *Kuvista sanoin*. (s. 71–90). Suomen valokuvataiteen museon säätiö.
- Bateman, J.A. & Wildfeuer, J. (2014). A multimodal discourse theory of visual narrative. *Journal of Pragmatics*, 74, 180–208. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2014.10.001>
- Benwell, B., & Stokoe, E. (2006). *Discourse and identity*. ProQuest Ebook Central
- Blommaert, J. (2004). *Discourse: A critical introduction*. Manchester University Press.
- Bruns, A., Harrington, S., & Hurcombe, E. (2020). ‘Corona? 5G? or both?’: the dynamics of COVID-19/5G conspiracy theories on Facebook. *Media International Australia*, 177(1), 12–29. <https://doi.org/10.1177/1329878X20946113>
- Cichocka, A., Marchlewska, M., Golec de Zavala, A., & Olechowski, M. (2016). 'They will not control us': Ingroup positivity and belief in intergroup conspiracies. *British journal of psychology*, 107(3), 556–576. <https://doi.org/10.1111/bjop.12158>
- Cinelli, M., De Francisci Morales, G., Galeazzi, A., Quattrocioni, W. & Starnini, M. (2021). The echo chamber effect on social media. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9), DOI:10.1073/pnas.2023301118
- Dawkins, R. (2016). *The Extended Selfish Gene*. Oxford University Press.
- Denisova, A. (2019). *Internet memes and society: Social, cultural, and political contexts*. ProQuest Ebook Central

- Del Vicario, M., Vivaldo, G., Bessi, A., Zollo, F., Scala, A., Caldarelli, G., & Quattrociocchi, W. (2016). Echo Chambers: Emotional Contagion and Group Polarization on Facebook. *Scientific reports*, 6, 37825. <https://doi.org/10.1038/srep37825>
- Douglas, K. M. (2021). COVID-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270–275. <https://doi.org/10.1177/1368430220982068>
- Dynel, M. (2020). COVID-19 memes going viral: On the multiple multimodal voices behind face masks. *Discourse & Society*, 32(2), s. 175–195 <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0957926520970385>
- Ellemers, N., Kortekaas, P., & Ouwerkerk, J. W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29(2/3), 371–389. [https://doi.org.proxy.uwasa.fi/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(199903/05\)29:2/3<371::AID-EJSP932>3.0.CO;2-U](https://doi.org.proxy.uwasa.fi/10.1002/(SICI)1099-0992(199903/05)29:2/3<371::AID-EJSP932>3.0.CO;2-U)
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse – Textual analysis for social research*. Routledge.
- Gee, J.P. & Handford M. (2012). Introduction. Teoksessa J.P. Gee ja M. Handford, *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. (s. 1–6). Routledge.
- Goodman, J. & Charmichael, F. (22. marraskuuta 2020). The coronavirus pandemic 'Great Reset' theory and a false vaccine claim debunked. *BBC*. Noudettu 29.9.2021 osoitteesta <https://www.bbc.com/news/55017002>
- Graeupner, D. & Coman, A. (2017). The dark side of meaning-making: How social exclusion leads to superstitious thinking. *Journal of Experimental Social Psychology*, 69, s. 218– 222 <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2016.10.003>.
- Harambam, J., & Aupers, S. (2016). 'I Am Not a Conspiracy Theorist': Relational Identifications in the Dutch Conspiracy Milieu. *Cultural Sociology*, 11(1), 113–129. <https://doi.org/10.1177/1749975516661959>
- Harjumaa, M. (2020, 4. joulukuuta). Oikeuskansleri: Ministeriöt eivät ohjanneet riittävästi Huoltovarmuuskeskuksen maskikauppoja keväällä. *YLE*. Noudettu 10.8.2021 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-11680859>

- Harré, R. & van Langenhove, L. (1999). Introducing Positioning Theory. Teoksessa R. Harré & L. van Langenhove (toim.), *Positioning Theory*. Blackwell Publishers Ltd.
- Hjelt, Y. (2020, 29. heinäkuuta). Lääkärit eri mieltä maskisuosituksen hyödyistä – "Asia on täysin epäselvä, tieteellistä näyttöä suuntaan tai toiseen ei ole", sanoo infektio­lääkäri. *YLE*. Noudettu 13.2.2022 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-11468225>
- Hogg, M. A., & Adelman, J. (2013). Uncertainty-Identity Theory: Extreme Groups, Radical Behavior, and Authoritarian Leadership. *Journal of Social Issues*, 69(3), s. 436–454. <https://doi-org.proxy.uwasa.fi/10.1111/josi.12023>
- Johnson, N.F., Velásquez, N., Restrepo, N.J., Leahy, R., Gabriel, N., El Oud, S., Zheng, M., Manrique, P., Wuchty, S. & Lupu, Y. (2020). The online competition between pro- and anti-vaccination views. *Nature*, 582 (7811), s. 230–233, <https://doi.org/10.1038/s41586-020-2281-1>
- Johnstone, B. (2008). *Discourse Analysis*. Second Edition. Oxford: Blackwell Publishing.
- Jokinen, A. (2016a). Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.), *Diskurssianalyysi – Teoriat, peruskäsitteet ja käytäntö*. Vastapaino.
- Jokinen, A. (2016b). Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teok­sessä A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.), *Diskurssianalyysi – Teoriat, pe­ruskäsitteet ja käytäntö*. Vastapaino.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen E. (2016). Diskursiivinen maailma – Teoreettiset lähtö­kohdat ja käsitteet. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.), *Diskurs­sianalyysi – Teoriat, peruskäsitteet ja käytäntö*. Vastapaino.
- Jørgensen M & Phillips L. (2002). *Discourse Analysis As Theory and Method*. SAGE Publi­cations. [http://search.ebscohost.com.proxy.uwasa.fi/login.aspx?di­rect=true&db=nlebk&AN=251496&site=ehost-live](http://search.ebscohost.com.proxy.uwasa.fi/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=251496&site=ehost-live)
- Kangas, E., Lämsä, A-M & Heikkinen, S. (2016). Miesjohtajien isyydiskurssit. *Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning*, 14(3), s. 257–275.
- Keeley, B.L. (1999). Of conspiracy theories. *Journal of Philosophy*, 96(3), 109–126. <https://doi-org.proxy.uwasa.fi/10.2307/2564659>

- Kitchens, B., Johnson, S. L., & Gray, P. (2020). Understanding Echo Chambers and Filter Bubbles: The Impact of Social Media on Diversification and Partisan Shifts in News Consumption. *MIS Quarterly*, 44(4), 1619–1649. <https://doi-org.proxy.uwasa.fi/10.25300/MISQ/2020/16371>
- Korona Great Reset. (2021a). Meemit 195–219. Noudettu 21.3.–31.5.2021. [Verkkosivu suljettu 29./30.4.2021].
- Korona Great Reset. (2021b). Tietoa ryhmästä. Noudettu 29.3.2021. [Verkkosivu suljettu 29./30.4.2021].
- Korona- ja rokotuskriittiset. (2021a). Meemit 151–194. Noudettu 21.3.–31.5.2021 osoitteesta <https://www.facebook.com/groups/853435021863547>
- Korona- ja rokotuskriittiset. (2021b). Tietoa ryhmästä. Noudettu 29.3.2021 osoitteesta <https://www.facebook.com/groups/853435021863547/about>
- Koronakapina. (2021a). Meemit 1–150. Noudettu 21.3.–31.5.2021 osoitteesta <https://www.facebook.com/groups/3572778282834130/>
- Koronakapina. (2021b). Tietoa ryhmästä. Noudettu 29.3.2021 osoitteesta <https://www.facebook.com/groups/3572778282834130/about>
- Korpijaakko, M.L. (2015). *Cracking Facebook – The Importance of Understanding Technology-Based Communication*. Sense Publishers.
- Kress, G. (2012). Multimodal discourse analysis. Teoksessa J.P. Gee ja M. Handford (toim.), *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. (s. 35–50). Routledge.
- Leppänen, M. (2020, 7. kesäkuuta). Salaliittoteoriat koronaviruksesta leviävät – loka-kuussa järjestetty pandemiaharjoitus Event 201 ja Bill Gates tähtäimessä. *YLE*. Noudettu 10.3.2021 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-11264318>
- Marichal, J. (2013). Political Facebook groups: Micro-activism and the digital front stage. *First Monday*, 18(12). <https://doi.org/10.5210/fm.v18i12.4653>
- Mäkinen, J. (2021). Tällaisia ryhmiä kuuluu koronarokotekriittisiin: "Tiukimmin rokotteita vastustavia noin viisi prosenttia". *MTV Uutiset*. Noudettu 2.1.2022 osoitteesta <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/tallaisia-ryhmiä-kuuluu-koronarokotekriittisiin-tiukimmin-rokotteita-vastustavia-noin-viisi-prosenttia/8197618#gs.kk1li3>

- McCoy, J., Rahman, T., & Somer, M. (2018). Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities. *American Behavioral Scientist*, 62(1), 16–42. <https://doi.org/10.1177/0002764218759576>
- Melucci, A. (1995). The Process of Collective Identity. Teoksessa H. Johnston & B. Klandermans (toim.), *Social Movements and Culture*. (s. 41–63). Routledge.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press. <https://ebookcentral-proquest-com.proxy.uwasa.fi>
- Pascual-Ferrá, P., Alperstein, N., Barnett, D. J., & Rimal, R. N. (2021). Toxicity and verbal aggression on social media: Polarized discourse on wearing face masks during the COVID-19 pandemic. *Big Data & Society*. <https://doi.org/10.1177/20539517211023533>
- Pennycook, G., McPhetres, J., Bago, B., & Rand, D. G. (2021). Beliefs About COVID-19 in Canada, the United Kingdom, and the United States: A Novel Test of Political Polarization and Motivated Reasoning. *Personality and Social Psychology Bulletin*. <https://doi.org/10.1177/01461672211023652>
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2019). *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino.
- Polletta, F., & Jasper, J. M. (2001). Collective identity and social movements. *Annual Review of Sociology*, 27, 283-305. <http://dx.doi.org.proxy.uwasa.fi/10.1146/annurev.soc.27.1.283>
- Powdthavee, N., Riyanto, Y. E., Wong E. C. L., Yeo J. X. W. & Chan Q.Y. (2021). When face masks signal social identity: Explaining the deep face-mask divide during the COVID-19 pandemic. *PLOS ONE*, 16(6). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253195>
- Pulos, R. (2020). COVID-19 crisis memes, rhetorical arena theory and multimodality. *Journal of Science Communication*, 19(07). <https://doi.org/10.22323/2.19070201>
- Raab, M., Ortlieb, S.A., Auer, N., Guthmann, K. & Carbon, C-C. (2013). Thirty shades of truth: conspiracy theories as stories of individuation, not of pathological delusion. *Frontiers in Psychology*, 4. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00406>

- Romer, D. & Hall Jamieson, K. (2020). Conspiracy theories as barriers to controlling the spread of COVID-19 in the U.S. *Social Science and Medicine*. 263, 113356, <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113356>
- Rose, G. (2001). *Visual Methodologies*. SAGE Publications.
- Rosen, G. (2020, 16. huhtikuuta). An Update on Our Work to Keep People Informed and Limit Misinformation About COVID-19. *Facebook*. Noudettu 1.9.2021 osoitteesta <https://about.fb.com/news/2020/04/covid-19-misinfo-update/#removing-more-false-claims>
- Ruonakoski, E. (2020, 9. lokakuuta). Näin hallitus ja viranomaiset käänsivät kelkkansa maskien suhteen – miksi suositus annettiin vasta loppukesästä? *MTV uutiset*. Noudettu 20.8.2021 osoitteesta <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/nain-hallitus-ja-viranomaiset-kaansivat-kelkkansa-maskien-suhteen-miksi-suositus-annettiin-vasta-loppukesasta/7948598#gs.97r152>
- de Saint Laurent, C., Gläveanu, V. P., & Literat, I. (2021). Internet Memes as Partial Stories: Identifying Political Narratives in Coronavirus Memes. *Social Media + Society*. <https://doi.org/10.1177/2056305121988932>
- Schulze, H., Mauk, M., & Linde, J. (2020). How Populism and Polarization Affect Europe's Liberal Democracies. *Politics and Governance*, 8, (3), s. 1–5. DOI: 10.17645/pag.v8i3.3460
- Shifman, L. (2014). *Memes in Digital Culture*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Siivonen, M. (2021, 7. helmikuuta). Korona on saanut salaliittoteoriat kukoistamaan – näin koulutettukin voi haksahda. *Iltalehti*. Noudettu 10.3.2021 osoitteesta <https://www.iltalehti.fi/terveysuutiset/a/ff9f78ea-50cf-4e23-9ae2-bc3128ca178a>
- Siltamäki, T. (2020, 5. huhtikuuta). Kaiken takana ovat taas liskoihmiset – Miksi korona kiehtoo salaliittoteoreetikoita ja miksi villeimpiinkin salaliittoihin uskotaan? *YLE*. Noudettu 10.3.2021 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-11285790>
- Sippola, J. (2020, 7. maaliskuuta). ”Pandemia ei ole totta” – Salaliittoteoriat vauhdittivat koronarajoitusten vastaista mielenosoitusta Tukholmassa, kuusi poliisia

- loukkaantui. *Helsingin Sanomat*. Noudettu 10.3.2021 osoitteesta <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000007845755.html>
- Stecula, D. A., & Pickup, M. (2021). How populism and conservative media fuel conspiracy beliefs about COVID-19 and what it means for COVID-19 behaviors. *Research & Politics*, 8(1), s.1–9, <https://doi.org/10.1177/2053168021993979>
- Sumner, W.G. (1906). *Folkways*. Ginn and Company.
- Sunstein, C. R. (2009). *Going to extremes: How like minds unite and divide*. Oxford University Press USA – OSO.
- Suoninen, E. (1999). Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.), *Diskurssianalyysi liikkeessä* (s. 17–36). Vastapaino.
- Suomen virallinen tilasto. (2020). *Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö. Liitetaulukko 25. Seuratut yhteisöpalvelut 2020, %-osuus väestöstä*. Tilastokeskus. Noudettu 16.8.2021 osoitteesta http://www.stat.fi/til/sutivi/2020/sutivi_2020_2020-11-10_tau_025_fi.html
- Tajfel, H. (1987). Social Categorization, Social Identity and Social Comparison. Teoksessa H. Tajfel (toim.), *Differentiation between Social Groups*, (s. 61–76). Cambridge University Press.
- Taylor, S. & Asmundson G. J. G. (2021). Negative attitudes about facemasks during the COVID-19 pandemic: The dual importance of perceived ineffectiveness and psychological reactance. *PLOS ONE*, 16(2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0246317>
- Turner, J.C. (1982). Towards a cognitive redefinition of the social group. Teoksessa H. Tajfel (toim.), *Social identity and intergroup relations* (s. 15–40). Cambridge University Press.
- Uscinski, J. E., Klofstad, C., & Atkinson, M. D. (2016). What Drives Conspiratorial Beliefs? The Role of Informational Cues and Predispositions. *Political Research Quarterly*, 69(1), s. 57–71. <https://doi.org/10.1177/1065912915621621>

- Valtioneuvosto. (2020). *Valmiuslain käyttöönottoasetukset eduskunnalle*. Noudettu 8.1.2022 osoitteesta <https://valtioneuvosto.fi/-/10616/valmiuslain-kayttoonottoasetus-eduskunnalle>
- Valtioneuvosto. (n.d.). *Poikkeusolot*. Noudettu 8.1.2022 osoitteesta <https://valtioneuvosto.fi/tietoa-koronaviruksesta/poikkeusolot>
- Wiggins, B. E. (2019). *The discursive power of memes in digital culture: Ideology, semiotics, and intertextuality*. ProQuest Ebook Central
- World Economic Forum (n.d.) *The Great Reset*. Noudettu 29.9.2021 osoitteesta <https://www.weforum.org/great-reset/>
- Yang, K-C., Pierri, F., Hui, P-M., Axelrod, D., Torres-Lugo, C., Bryden, J. & Menczer, F. (2021). The COVID-19 Infodemic: Twitter versus Facebook. *Big Data & Society*, 8(1), DOI:10.1177/20539517211013861
- Ylä-Anttila, T. (2018). Populist knowledge: 'Post-truth' repertoires of contesting epistemic authorities, *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 5(4), s. 356–388, DOI: 10.1080/23254823.2017.1414620